

Projevy agresivního chování u dětí předškolního věku

Aneta Klabačková

Bakalářská práce
2012

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Aneta KLABAČKOVÁ**
Osobní číslo: **H09063**
Studijní program: **B 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Učitelství pro mateřské školy**

Téma práce: **Projevy agresivního chování u dětí předškolního věku**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti projevů agresivity u dětí předškolního věku.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníkového šetření pro pedagogy mateřských škol.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ANTIER, Edwige. Agresivita dětí. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-808-2.

GAVORA, Peter. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.

CHRÁSTKA, Miroslav. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.

LANGMEIER, J. a D. KREJČÍŘOVÁ. Vývojová psychologie. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006. ISBN 80-247-1284-9.

ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk. Hry pro zvládnutí agrese a neklidu. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-426-7.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Eliška Zajitzová, Ph.D.**

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **22. listopadu 2011**

Termín odevzdání bakalářské práce: **4. května 2012**

Ve Zlíně dne 12. ledna 2012

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 27. 4. 2012

Klášeková Aneta

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací;

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užití či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Hlavním tématem bakalářské práce jsou projevy agresivního chování u dětí předškolního věku. Tato práce se dělí na část teoretickou a praktickou. V teoretické části se snažím vymezit hlavní pojmy, které se týkají tohoto tématu, taky se zaměřuji na projevy agresivního chování, na příčiny ovlivňující vznik agresivního chování a na možnosti řešení agresivního chování. V praktické části bakalářské práce zjišťuji pomocí dotazníkového šetření, jakým způsobem učitelky mateřských škol řeší projevy agresivního chování u dětí.

Klíčová slova: agrese, agresivita, agresivní chování, dítě předškolního věku.

ABSTRACT

The main topic of this Bachelor Thesis are manifestations of aggressive behaviour in preschool children. The Thesis is divided into theoretical and practical part. The theoretical part describes the basics concerning the main topic, and it also focuses on the manifestations of aggressive behaviour, the causes influencing development of aggressive behaviour and the possibilities of solutions to aggressive behaviour. The practical part uses inquiry research to analyse how kindergarten teachers deal with manifestations of aggressive behaviour in preschool children.

Keywords: aggression, aggressivity, aggressive behaviour, preschool child.

Děkuji Mgr. Elišce Zajitzové, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, pomoc při řešení problémů a poskytování rad.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	9
I TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	11
1.1 AGRESE, AGRESIVITA A AGRESIVNÍ CHOVÁNÍ.....	11
1.2 DRUHY AGRESE	12
1.3 SMĚRY AGRESE	15
2 PROJEVY AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ U DĚTÍ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	17
2.1 PŘÍČINY OVLIVŇUJÍCÍ VZNIK AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ.....	17
2.2 PŘÍČINY AGRESIVNÍCH PROJEVŮ DĚTÍ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	21
2.3 PROFIL DÍTĚTE, KTERÉ SE PROJEVUJE AGRESIVNĚ.....	23
2.4 PROFIL DÍTĚTE, KTERÉMU JE UBLIŽOVÁNO	24
3 UČITEL MATEŘSKÉ ŠKOLY A MOŽNOSTI ŘEŠENÍ AGRESIVNÍCH PROJEVŮ CHOVÁNÍ.....	26
3.1 TECHNIKY TLUMÍCÍ PROJEVY AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ.....	26
3.2 ODMĚNY A TRESTY	27
3.3 EFEKTIVNÍ A NEEFEKTIVNÍ KOMUNIKAČNÍ TECHNIKY	30
3.4 HRA JAKO MOŽNÝ ZPŮSOB SNÍŽENÍ AGRESIVITY	33
II PRAKTICKÁ ČÁST	36
4 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMU.....	37
4.1 CÍL VÝZKUMU	37
4.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	37
4.3 VÝZKUMNÝ VZOREK	38
4.4 VÝZKUMNÉ METODY	39
5 REALIZACE VÝZKUMU	40
5.1 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT	40
5.2 SHRNTÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU A DOPORUČENÍ PRO PRAXI	73
ZÁVĚR	76
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	78
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	80
SEZNAM GRAFŮ	81
SEZNAM TABULEK.....	83
SEZNAM PŘÍLOH.....	85

ÚVOD

Ve své bakalářské práci se zabývám projevy agresivního chování u dětí předškolního věku. Toto téma bývá často probírané a medializované v různých časopisech, novinách, a tak můžeme snadno nabýt dojmu, že je to nový problém, který navíc neustále sílí. Tento problém tu byl vždy, ale nikdy předtím se o něm nemluvalo tak jako dnes. Mnoho lidí chápe agresivní chování jen jako nějaký negativní jev, který je třeba zcela odstranit. Agresivní chování není projev, který by nás měl zarážet, není to nic neobvyklého, nic zvláštního. Každý z nás má v sobě alespoň špetku agresivity a každý z nás zažil a zažívá situace, kdy ho něco rozzlobí, naštvě, podráždí tak, že je pro něj těžké se ovládnout a zachovat klid. Každý z nás se s touto emocí nějak jinak vypořádává. A i když si to ani neuvědomujeme, agresivita hraje nemalou úlohu v našem životě, pomáhá nám v mnoha životních situacích, a to již od samotného narození.

„Úkolem výchovy není tedy agresivitu zcela odstranit, ale usměrnit ji, aby bylo možné mobilizovat tuto energii pro dosažení pozitivních cílů jak pro sebe, tak pro ostatní.“ (Antier, 2004, s. 9)

Většina dětí ani neví, jak své negativní pocity ovládat, jak konfliktní situace mezi sebou řešit a jak s přemírou agresivity, vzteku a vzdoru zacházet. Proto je, dle mého názoru, nezbytně nutné se nad tímto problémem hlouběji zamyslet a snažit se hledat veškerá možná řešení, která by vedla k účinnému zvládnutí agresivních projevů dětí ve skupině.

Jako velký problém a nelehkou úlohu spatřuji v umění dokázat tuto energii usměrnit a navést ji takovým směrem, který jedince obohatí. Pro mnoho pedagogů, rodičů a vychovatelů je problematické pracovat s projevy agresivního chování. K tomuto problému nelze přistupovat jen intuitivně, bez potřebných odborných znalostí. Je to složitý problém a je důležité se s touto problematikou nejprve seznámit, nastudovat ji, abychom následně mohli nalézt cestu k řešení. Projevy agresivního chování u dětí bychom neměli brát na lehkou váhu.

V teoretické části bakalářské práce vymezuji základní pojmy týkající se tohoto problému, uvádím druhy a směry agrese, zabývám se projevy i příčinami agresivních projevů dětí předškolního věku. V závěru teoretické části se zabývám možnostmi řešení agresivních projevů dětí. V praktické části zjišťuji pomocí dotazníkového šetření, kolik dětí se projevuje agresivním chováním a jakým způsobem učitelky mateřských škol řeší tuto problematiku a zda to vnímají jako složitý problém.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

V této kapitole si specifikujeme základní charakteristiku pojmů agrese, agresivity a agresivního chování. Vymezení těchto pojmů je velmi důležité, jelikož jsou často lidmi zaměňovány nebo nepřesně formulovány. Taky se zaměříme na dělení agrese a směry agrese.

1.1 Agrese, agresivita a agresivní chování

Agrese:

„Agrese (z lat. Aggressio) – výpad, útok – jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit.“ (Martínek, 2009, s. 9)

„Většina autorů vymezuje agresi jako formu destruktivního chování jedince, které směřuje k fyzickému poškození jiného jedince.“ (Kusák, Dařílek, 2002, s. 214)

Agrese je vlastní agresivní chování s cílem úmyslně někoho poškodit nebo mu ublížit. (Vágnerová, 2009)

Agresivita:

„Agresivita (z lat. Aggressivus) – útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem.“ (Martínek, 2009, s. 9)

„Tendence projevovat nepřátelství, ať už slovně nebo útočným činem.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 12)

V obecném slova smyslu určitý sklon k agresivnímu chování. (Vágnerová, 2009)

Agresivitu můžeme chápat jako trvalou vlastnost, kdežto agresi jako určitý projev člověka v určité situaci. (Matějček, Dytrych, 1997)

Agresivní chování:

„Agresivní chování a jednání má negativní vliv na interpersonální vztahy, rodinnou atmosféru, socializaci a vývoj osobnosti.“ (Kusák, Dařílek, 2001, s. 214)

Agresivní chování lze rozdělit z několika hledisek. Pojmy reaktivní a instrumentální agrese souvisejí se základním dělením agresivního chování.

Reaktivní agrese: je to krátkodobá reakce projevující se prudkým odreagováním afektu zlosti. Následkem tohoto chování je ublížení jedinci nebo předmětu. Reaktivní agrese souvisí především s vlastnostmi temperamentu, jako je např. impulzivita a intenzita reakce.

Instrumentální agrese má větší sklon k procesu učení, můžeme říct, že je to nástroj k dosažení cíle. (Kusák, Dařílek, 2010)

U mnoha dětí v předškolním věku však nemůžeme mluvit o pravé agresivitě, jelikož dítě se chová takovým způsobem, který mu vyhovuje, a domnívá se, že tím dosáhne svého. (Špaňhelová, 2007)

Z tohoto důvodu v celé své bakalářské práci pracuji s pojmem projevy agresivního chování, jelikož jak je uvedeno výše, v tomto věku nemůžeme říct, že jde o pravou agresi.

1.2 Druhy agrese

Mezi nejčastější druhy agrese patří:

- **Instrumentální:** většinou jde o vědomě kontrolované chování se záměrem dosáhnout svých cílů.
- **Emocionální:** jde o impulzivní jednání pramenící ze silných negativních emocí. (Čapek, 2008)

Agrese může být přímá a nepřímá, verbální a fyzická, aktivní a pasivní. Na základně kombinace těchto tří faktorů můžeme hovořit o osmi druzích agrese:

- **Fyzická aktivní přímá agrese:** představuje bití obětí, fyzické ponižování, nucení k ponižujícím úkonům, využívání převahy fyzické síly nad obětí.
- **Fyzická aktivní nepřímá agrese:** znamená najmutí jiného jedince k ublížení oběti. Původní agresor se nepodílí na ubližování a samotné agresi, většinou jen přihlíží, jak je oběti ubližováno, a vymýšlí způsoby, jak to udělat.
- **Fyzická pasivní přímá agrese:** agresor fyzicky brání oběti v dosahování jejích cílů. Velmi často se vyskytuje ve školním prostředí. Jedná se např. o ničení pomůcek, které jsou nutné pro úspěch v některém z předmětů.
- **Fyzická pasivní nepřímá agrese:** jedná se o odmítnutí splnění některých požadavků. Jde např. o odmítnutí uvolnění místa v lavici, odmítnutí pomoci.
- **Verbální aktivní přímá agrese:** jedná se především o nadávky, urážky, znevažování, zesměšňování. Ve školním prostředí jedna z nejčastějších agresí.
- **Verbální aktivní nepřímá agrese:** můžeme zde hovořit o šíření pomluv, které ubližují druhému. Jde o pomlouvání jeho chování, oblečení, účesu apod. Patří sem i

posměch, intriky, „drobné“ legrácky, kvůli nimž se jedinec necítí v kolektivu dobře.

- **Verbální pasivní přímá agrese:** vyznačuje se hlavně ignorací druhého člověka, neodpovídání na pozdrav, otázku. Pokud má agresor výsadní místo v kolektivu, může se stát, že se s jedincem nebude bavit vůbec nikdo, a bude tak z kolektivu vyloučen.
- **Verbální pasivní nepřímá agrese:** opět velmi častá ve školním prostředí. Jde o to nezastat se někoho, kdo je nespravedlivě kritizován či trestán. (Martínek, 2009)

Moyerova klasifikace agresí vychází z podstaty studií chování zvířat. Dělí se na sedm typů agresí:

- **Predátorská agrese:** u zvířat jde o vztah mezi silnějším a slabším. I ve školním prostředí se můžeme s tímto jevem setkat, protože i zde silnější loví slabšího.
- **Agrese mezi samci:** slouží k nastolení hierarchie ve skupině.
- **Agrese vyvolaná strachem:** v případě, kdy je nemožný únik a kdy je jedinec nějak ohrožován. Většinou jí předchází pokus o útěk.
- **Dráždivá agrese:** může být způsobena různými prvky, jako jsou frustrace, bolest, hlad, únava, nedostatek spánku a jiné stresory.
- **Rodičovská agrese:** tento druh bývá někdy taky nazýván mateřskou či otcovskou agresí. Je to taková agrese, kdy rodič brání svoje dítě před okolním světem. Jedná se vlastně o reakci rodičů, jejichž dítě se objevilo v ohrožující situaci
- **Sexuální agrese:** bývá spojena se sexuálním napadením. Extrémní druhy sexuální agrese se označují jako sexuální deviace.
- **Agrese jako obrana teritoria:** reakce na narušení osobního teritoria (Čermák, 1999)

Nekonečný (2009) vymezuje dva druhy agrese:

- **Agrese vzteklá:** projevuje se útočením s cílem poškodit nebo i zničit objekt útoku. Je spojena se zlobou a nepřátelstvím. Jedná se o útok provázený afektem.
- **Agrese instrumentální:** není doprovázena vztekem ani nepřátelstvím, ale cílem hrozby. (Nekonečný, 2009)

Za zvláštní formu agrese můžeme považovat i **šikanu**. Definic pro šikanování bylo již formulováno mnoho. Uveďme si nejprve obecnou definici tohoto negativního jevu.

„ Šikana je úmyslné a opakované fyzické i psychické ubližování slabšímu jedinci (skupině) silnějším jedincem (skupinou). “ (Vágnerová, 2009, str. 11)

Další autoři vymezují šikanu následovně:

„ Šikana je ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit. “ (Říčan, 2010, s. 21)

„Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci. “ (Kolář, 2001, s. 27)

Šikana je tedy určitý způsob negativního chování mezi jedinci, kteří jsou ve stejném postavení - ve škole tedy mezi žáky, ve sportovním oddíle mezi sportovci, na pracovišti mezi spolupracovníky. Je možné nazvat šikanou i ubližování žákům ze strany učitele nebo i ubližování učitelům ze strany žáků. Agresor a oběť je ve vzájemném osobním asymetrickém vztahu moci, tzn., že oběť ví, kdo jí ubližuje, bojí se ho, je závislá na jeho rozmarech.

Formy šikanujícího chování jsou různé. Můžeme je rozdělit do následujících skupin:

- **Přímá šikana** je velmi rozmanitá. Projevuje se jako násilí všeho druhu (působení bolesti, ponižující tělesná manipulace, poškozování a braní osobních věcí), slovním napadáním (nadávky, posměch), zotročováním (oběť je donucena konat něco ponižujícího nebo zakázaného).
- **Nepřímá šikana** je založena na sociální izolaci spolužáka, tzn., že ho ostatní neberou na vědomí, je vylučován ze skupiny. (Říčan, Janošová, 2010)

Ondráček (2003) rozděluje šikanu následovně:

- **Verbální šikana** (urážet, nadávat, sdělovat ponižující komentáře atd.).
- **Nonverbální šikana** (vysílat hrozivé pohledy, ukazovat sprostá a ponižující gesta atd.).
- **Tělesná šikana** (bití, štípání, tahání za vlasy atd.).
- **Vydírání** (požadovat něco pod výhrůžkou).
- **Pomluvy** (šíření negativních informací - může se jednat o polopravdy, či lži).
- **Šikana vyloučením** (vyloučení ze skupiny, zabránění účasti na společných aktivitách)
- **Telefonická šikana** (otravovat, vyhrožovat apod. přes telefon).

1.3 Směry agrese

V široké laické i pedagogické společnosti panuje často představa, že agrese je jev, kdy jedno dítě zaútočí vůči druhému, popř. dítě zaútočí na dospělého člověka. Tato představa nemusí být vždy pravidlem. Jedinec může svou agresi vybití na neživém předmětu, na zvířeti nebo může svou agresi namířit proti sobě samému.

Agrese vybitá na neživém předmětu

Jedná se o častý směr ve školním prostředí. Jsou to situace, kdy se předmětem útoku stává hračka, pouzdro, pravítko, popř. i školní vybavení. Prostředkem uvolnění agresora se stává neživý objekt. Jedinec se často prezentuje před ostatními spolužáky, ukazuje tak navenek svoji fyzickou sílu. Agrese vybitá na neživém objektu může sloužit jako jeden ze způsobů zastrašování ostatních dětí. S tímto směrem vybití agrese na neživém předmětu se setkáváme již v mateřských školách, a to ve smyslu úmyslného rozbití nebo poškození nějaké hračky.

Agrese vybitá na zvířeti

V dnešní době není vzácností, že se ve školním prostředí nachází terárium, které je domovem křečka, želvy nebo jiného zvířete. Děti by se měly naučit chovat se ke zvířatům s úctou, péčí a měly by vědět, že se zvířatům nesmí ubližovat. Někdy však může nastat situace, kdy se dítě nachází v intenzivní, mnohdy emotivní agresi a jde se zvířetem „pomazlit“. Jelikož je dítě rozrušené, a na spolužáka, učitele či rodiče si netroufne, začne si vybíjet svoji agresi na bezbranném tvorovi. Podporování či nezamezení agrese ventilované na zvířeti může mít v konečném důsledku další dopad. Pokud dítě pozná, že se zvíře nedokáže bránit, začne ho považovat za bezmocného jedince. Toto chování si může přenést do širšího sociálního prostředí. (Martínek, 2009)

Autoagrese

Jedinec si počíná tak, že namíří svoji agresi proti sobě samému. Za nejvážnější stupeň autoagrese lze považovat sebevraždu. Nejčastěji se jedná o sebepoškozování. To může mít velké množství variant od píchání ostrými předměty do rukou až po psychiatrické kategorie, např. onychofagie, kdy jde o okusování nehtů s poškozením nehtového lůžka, u některých jedinců může jít i o okusování nehtů na nohou. Základem je silné vnitřní napětí, jehož příčinou může být široké množství podnětů. Autoagrese se velmi často objevuje u dětí,

které prožívají rozvodovou situaci rodičů, příčinou může být i dlouhodobější stres nebo frustrace nějaké potřeby. (Martínek, 2009)

2 PROJEVY AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ U DĚTÍ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

Agresivita hraje nemalou úlohu ve vývoji dítěte, je to vlastně část lidské přirozenosti. Určitý projev prudkosti dává dítěti sílu i motivaci, jež jsou potřebné k překonávání překážek. Posláním výchovy není agresivitu zcela utlumit, ale dokázat tuto energii usměrnit a nasměrovat pro dosažení pozitivních cílů, a to jak pro jedince samotného, tak pro okolí. (Antier, 2004)

Mgr. Marie Těthalová uvedla, že některé mateřské školy trápí agresivní chování. Řešení tohoto problému není snadné, zákazy a tresty většinou nezabírají. Navíc se stává, že čím více na děti naléháme, tím horší může být jejich chování. Podle zkušeností speciální pedagogy PhDr. Zdenky Michalové Ph.D., se v mateřské škole můžeme setkat s takovými projevy, jako je odmítání předložené práce či nabízené aktivity, potyčky s ostatními dětmi, odcházení ze třídy bez dovolení, nerespektování učitelky či v domácím prostředí, agresivita slovní i fyzická vůči dětem i dospělým, autoagrese, ničení věcí, lež, krádež. (Těthalová, 2012)

Špaňhelová (2007, s. 5) vymezuje dětskou agresivitu jako „*chování dítěte, které je zaměřeno proti vrstevníkům (někdy také rodičům nebo vychovatelům), které se projevuje útočností – útočným jednáním vůči druhému jedinci.*“ Vyvolávacím faktorem agresivních projevů může být přání dítěte, které v tu chvíli nelze splnit. Nemožnost dosáhnout nebo mít něco, co dítě zrovna chce. Agresivní projevy může vyvolat i špatný vzorec chování, které dítě vidělo ve svém okolí. Pokud si dítě chce vzít hračku od druhého dítěte a dosáhne toho tím, že druhé dítě uhodí a hračku si vezme, a zároveň nedostane žádnou odezvu na své chování, je to špatně. Dítě si tak lehce vytvoří vzorec chování, a sice takový, že násilím může dostat všechno. U mnoha dětí v předškolním věku však nemůžeme mluvit o pravé agresivitě, jelikož dítě se chová takovým způsobem, který mu vyhovuje, a domnívá se, že tím dosáhne svého. (Špaňhelová, 2007)

2.1 Příčiny ovlivňující vznik agresivního chování

Člověk se za svůj život neustále mění, a to jak vzhledově, tak i po fyzické a psychické stránce. Utváření člověka v průběhu jeho života je velmi složitý proces. Působí na nás vnější i vnitřní vlivy, kombinace těchto vlivů je individualizovaná, proto je každý člověk odlišný. K vlivům vnějším patří prostředí a výchova, k vnitřním dědičnost. (Kohout, 2002)

V této podkapitole se budeme zabývat, zda jsou projevy agresivního chování vrozené, nebo se utvářejí v průběhu života vlivem výchovy.

Tato otázka je často kladena nepřesně, a to jako „buď a nebo“. V první kapitole jsme si uvedli dvojí druh agrese, a to agrese vzteklou a agrese instrumentální. Vzteká agrese má u člověka vrozený, pudový základ. Instrumentální agrese je naučená. (Nekonečný, 2009)

Jednou z možných příčin ovlivňujících vznik agresivních projevů je dědičnost. Dědičnost je zpravidla chápána jako přenášení vloh z rodičů na potomky. Rodové vlohy, které si každý z nás přináší na svět, nám umožňují rozvíjet některé vlastnosti, ať už tělesné, nebo duševní. Člověk přichází na svět s řadou vrozených instinktů a vlastností, je ovšem prokázáno, že řada lidských vlastností by se bez mezilidského vlivu a sociálního prostředí nikdy nevyvinula. (Kohout, 2002)

Na vytvoření předpokladů pro rozvoj různých psychických vlastností závisí genetické dispozice. V průběhu našeho života dochází k tomu, že jednotlivé složky genetického programu se postupně aktivují. Tempo zrání je také dáno geneticky, což znamená, že dispozice k rozvoji různých schopností a dovedností se projeví až v období, kdy dané funkce obvykle dozrávají. Do té doby nelze zjistit, zda má dítě určité předpoklady nebo ne. (Vágnerová, 2005)

V literatuře se často vede spor, zda je agrese vrozená nebo získaná. Některé pokusy jak se zvířaty, tak s lidmi zjistily, že agrese má vztah na limbický systém (amygdala), hypotalamus a střední mozek. U menších dětí dochází lehce k návalu zlosti a vzteku, což se dá vysvětlit tím, že funkce neokortexu je v tomto období ještě málo účinná. K agresivnímu chování může docházet tehdy, když je funkce neokortexu poškozena (úraz hlavy, nemoci, alkohol). Avšak existují jedinci, kteří celý život mají zvýšenou či sníženou úroveň agresivity. Za takových okolností mluvíme o agresivitě jako o rysu osobnosti, který můžeme vysvětlit na základě genetických faktorů. (Kusák, Dařílek, 2002)

„Tato otázka je složitá, není zatím uzavřena, ale většina autorů se spíše přiklání k tomu, že pro vysvětlení lidské agresivity jsou důležitější vlivy prostředí než genetické faktory.“ (Kusák, Dařílek, 2002, s. 217)

Prostředí, v němž dítě vyrůstá, může jeho vývoj značným způsobem ovlivnit. Důležitou roli ve vývoji člověka pak hraje prostředí přírodní, prostředí sociální a prostředí rodinné. Všechna tato prostředí nás nějakým způsobem ovlivňují. Bez kontaktu s ostatními lidmi se člověk nemůže stát společenskou bytostí, proto se v dnešní době klade velký význam na

mezilidskou komunikaci a vhodné způsoby jednání. Lze říct, že čím déle se jedinec pohybuje v nějakém prostředí, tím více na něj to prostředí působí, ať již pozitivně nebo negativně. (Kohout, 2002)

Z psychického vývoje jsou nejvýznamnější sociální resp. sociokulturní faktory. Tyto podmínky přispívají k rozvoji specificky lidských projevů, jako je verbální komunikace, autoregulace vlastního chování podle sociálních norem. Proces začlenění do určité skupiny je označován jako socializace. Odehrává se v sociálním kontextu, v rámci vzájemného působení s jinými lidmi, kteří zprostředkovávají dítěti určitou zkušenost. Díky sociálnímu učení se rozvíjejí žádoucí způsoby chování i hodnocení, děje se tak pomocí nápodoby určitého jednání, identifikací, ale i pomocí jednoduššího učení, jako je odměňování a trestání. (Vágnerová, 2005)

V rámci prostředí sociokulturního působí výchova. Jde o formu vnějšího působení na člověka a na rozdíl od funkcionálního vlivu prostředí je výchova vlivem záměrným. Každý člověk je nějakým způsobem tvarován avšak s individuálními rozdíly. Jeho výchova je determinována jeho vychovatelností, ale i opravdovým výchovným stylem, jemuž je vystaven v rodině ve škole nebo i ve společnosti, ve které žije. Kvalita výchovy je ovlivňována pedagogickými koncepcemi, které pronikají do škol a také do rodiny. (Kohout, 2002)

Účinnou prevencí agresivity může být výchova, která bude neustále podporovat v dětech schopnost spolupráce, a bude ukazovat neagresivní řešení problémů a složitostí. Špatnými příklady jsou pro děti rodiče, pedagogové, vychovatelé atd., kteří sami neumějí své chování ovládat. (Matějček, Dytrych, 1997)

„Agrese je – stejně jako většina ostatního lidského chování, tedy třeba jako tanec, vaření nebo hra na kytaru – je naučená, to znamená, že si ji osvojíme na základě zkušenosti.“ (Říčan, 2010, s. 39)

Člověk může jednat agresivně na základě zkušeností, kterého v průběhu života přesvědčily, že se to vyplácí. Agresivnímu chování se můžeme učit od malička, a to na základě vlastní zkušenosti, např. když se něčeho zmocníme a máme z toho úspěch. Zvláště účinné učení agrese bývá, když je dítě doma krutě trestáno, třeba i bezdůvodně, a vidí, s jakým uspokojením rodiče prosazují svoji moc. Z dítěte se agresivní jedinec nestane náhle, ale stává se jím postupně, a to tak, že si pamatuje ty styly svého vlastního jednání, které vedou k úspěchu. Když například uhodí sestřičku, která mu nechce dát sladkost, a sladkosti se zmocní, uloží si tento styl jednání do paměti pro příští použití. Dítě si tak vytváří malou

zásobárnou úspěšných stylů chování pro různé situace. Pokud dopustíme, aby dítě prožilo úspěch se svým agresivním chováním, vytvoří si mnoho agresivních stylů chování. Další agresivní styly chování si dítě tvoří podle toho, co vidí kolem sebe, hlavně v rodině, ale také ve školce nebo při sledování televize. Svoje styly chování si dítě často procvičuje, například když se podle nich řídí v praktickém životě nebo ve své fantazii a hře. Celý proces vytváření stylů chování, zásad, postojů a hodnot je v rozhodující míře ovlivňován tím, jak jednájí lidé, v nichž má dítě svůj vzor. (Říčan, 2010)

Rodina je nejdůležitější a nejvýznamnější sociální skupinou, která značně ovlivňuje psychický vývoj dítěte. Ve vzájemné interakci jsou všichni členové rodiny, kteří se ovlivňují. Rodina je velmi důležitá, jelikož dává základní zkušenosti, které dítě ovlivní ve způsobu chápání informací a reakcí na ně. Rodina by měla sloužit jako zdroj jistoty a bezpečí. V rozvoji dětské osobnosti hraje taky důležitou úlohu styl rodinné výchovy. (Vágnerová, 2005)

Je však zřejmé, že i rodina může být zdrojem agresivního chování. Agresivní rodiče používají často nepřiměřené tresty, zákazy, příkazy, které následně poškodí rodinnou atmosféru. Pokud jsou děti, v rodině obklopeny agresivním chováním, tak se zároveň toto negativní chování učí, jelikož takové chování pozorují u svých rodičů při řešení problémů. Existuje velká pravděpodobnost, že tyto děti budou používat v dospělosti agresivních výchovných praktik vůči svým budoucím dětem, ale i vůči okolí obecně. Ukázalo se, že velké procento dětí předškolního věku, které se projevují agresivním chováním, vyrůstalo s matkami, které buď vůbec nepotlačovaly agresivní chování, nebo agresí trestaly až příliš krutě. Taky se prokázalo, že agresivita se objevuje u dětí tam, kde rodiče mění výchovné styly z extrémně povolující výchovy na extrémně přísnou výchovu a naopak. (Kusák, Dařílek, 2002)

Vrstevnícká skupina se může taky podílet na rozvoji agresivních projevů chování. Pro dítě je důležitý vliv vrstevníků, jelikož chce být vrstevníckou skupinou přijato, uznáváno a kladně hodnoceno. Naplnění této potřeby je i na samotném dítěti, zda dítě umí spolupracovat, ale taky zda se umí i prosazovat. Pokud se dítě neumí přizpůsobovat ve skupině, budou reakce ostatních dětí na dítě negativní, což může negativním způsobem ovlivnit vývoj jeho osobnosti. (Vágnerová, 2005)

Děti se ve vzájemném působení s vrstevníky učí, jak mohou druhé zraňovat. Styk s ostatními vrstevníky má vliv na posilování agrese. Děti, které chodily pravidelně do mateřské školy, byly považovány za agresivnější než děti, které do mateřské školy chodily

málo nebo vůbec. Z toho vyplývá, že děti, které měly možnost více pobývat se svými vrstevníky, se lépe naučily používat agresi. (Čermák, 1998)

Určitý vliv v rámci sociokulturního prostředí mají i média, která představují uznávané hodnoty, normy a postoje. Pomáhají tak spoluvytvářet styl života i názory velkého množství lidí. Vliv médií se může výrazně podílet na vytváření projevů dětské agrese. Pomocí televize se dá různě zacházet s informacemi, zlehčovat realitu, upřednostňovat určité názory. Agrese v televizi může sloužit taky jako vzor. Malé děti ještě nepřesně rozlišují, co je možné a co ne, co je realita a co fikce. Pokud dítě často pozoruje násilí v televizi, může se stát, že bude agresi chápat jako přípustné chování, které se běžně používá při řešení konfliktů. Podobnou úlohu jako média plní v tomto smyslu i počítačové hry. V dnešní době je počítač a schopnost jej obsluhovat považovány za neodmyslitelnou součást našeho života. Mnohé programy na počítači mohou pomoci dítěti rozvíjet některé schopnosti a překonat tak snadněji nesnáze ve výuce. Existují hry na rozvíjení paměti, koncentrace, schopnosti orientace v prostoru, logického myšlení atd. Ale existují i hry s násilnými náměty, které jsou u spousty dětí oblíbené. V násilných hrách se dítě často identifikuje s agresorem a násilí začne brát jako společenskou normu, jako přirozený způsob sebeprosazení. Můžeme říct, že jak násilí v televizi, tak i počítačové hry nějakým dílem přispívají k růstu agresivity mezi dětmi, vždy je však nutné počítat i s jinými faktory. (Martínek, 2009)

2.2 Příčiny agresivních projevů dětí předškolního věku

Při agresivním chování bychom měli vždy brát v úvahu věk dítěte. V následujícím textu popisují příčiny agresivního chování dětí do čtyř let.

To, že se dvouleté děti chovají nevhodně, se dnes bere jako normální jev. Avšak můžeme chápat fyzickou agresi, jako je kousání, škrábání, kopání, tahání za vlasy, ničení hraček a jiných věcí, za zcela normální? Na základě výzkumů se zjistilo, že je takové chování u dětí do sedmnácti měsíců obvyklé a vyskytuje se v průměru asi u 80 procent všech chlapců a dívek. V období kolem dvou let se negativní způsoby chování u dětí dostávají na vrchol. Od tohoto období by se chování dětí mělo už jen zlepšovat, což však nelze tvrdit globálně. Chování dítěte nemusí vždy souviset s výchovou, často se stává, že mírumilovní rodiče jsou bezmocně postaveni před problémem svého dítěte, které bývá označováno za agresivní. Otázkou je, zda můžeme chování dítěte ve věku kolem dvou až tří let považovat za

agresivní. Tak malé dítě ještě nechápe, že svým chováním může zraňovat druhé a ubližovat jim. Na tento způsob chování dětí v tomto věkovém období bychom se měli spíše dívat jako na zvědavost a snahu navázat kontakt. Malé děti mají tendence neustále něco zkoušet a objevovat. Avšak jejich slovní zásoba je ještě velmi omezená, tak to mnohdy zkoušejí různou cestou. Můžeme říct, že čím víc je jejich slovník bohatší, tím méně mají zapotřebí užívat k navazování kontaktu fyzický či dotykový kontakt. Měli bychom se vždy zamyslet, zda kopání, kousání a podobné chování nesignalizuje to, že dítě je nějakým způsobem frustrováno. V případě, že dítě nedostane, nesmí nebo nezvládne to, co by si momentálně přálo, spustí hysterické záchvaty zlosti. Zkouší použít všechny možné prostředky k tomu, aby dosáhlo svého cíle, a dostalo tak to, co chce. Pokud je dítě opravdu hodně impulzivní, může to mít následující důsledky: rodiče se cítí nejistí, dělají si obavy, nebo mají špatné svědomí, protože se domnívají, že agresivní chování dítěte je způsobeno jejich špatnou výchovou. Proto se k dítěti chovají velmi opatrně, čímž vlastně dítě postaví do pozice silnějšího soupeře. Rodiče tak jednají proto, že se obávají, aby se celá situace neobrátila proti nim samotným. A to se dětem samozřejmě líbí. Uvědomí si, v jaké pozici se nacházejí, a jednoduše zkoušejí dále. Velmi často se stává, že i když dítě stárne, způsob jeho chování se nelepší, protože pochopilo, že mu tento způsob chování převážně přináší jen výhody. V takové situaci je nejdůležitější zachovat chladnou hlavu a zůstat v klidu. To ovšem ještě neznamená to, že budeme nevhodné chování dítěte přehlížet. Pokud se objevuje fyzická agrese, je nutné zakročit a dát dítěti najevo, že jeho chování není v žádném případě vhodné. Nejlepším způsobem je oddělení dítěte od jeho oběti, na které si vylévá svoji zlost. Pokud ublíží nějakému jinému dítěti, je vhodné dítě vzít za ruku a odejít s ním dál, kde se mu pokusíme vhodným způsobem vysvětlit, že není v pořádku, když někoho bije, že to jeho kamarády bolí. Pokud si z toho dítě nic nedělá a nic si z toho nevezme, je vhodné mu dát trest přiměřený jeho věku. V tomto věku je taky velmi důležité dítěti věnovat pozornost, chválit ho za dobré chování, protože tím dítěti zvyšujeme jeho sebevědomí a motivujeme ho k tomu, aby se chovalo pěkně častěji. Nepodceňujeme ani výchovu k slušnému chování. (Kast-Zahn, 2007)

Se čtvrtým rokem života dítěte by se měly záchvaty zlosti a agresivního chování snižovat. Dítě má rozšířenější slovní zásobu, s kterou se pojí i schopnost lépe jednat. Začíná více rozumět pravidlům, která předtím jen slepě dodržovalo, nyní již začíná chápat jejich důvod a smysl. Každé dítě má však své tempo vývoje. Pokud je ve svém vývoji trochu pozadu, je třeba počítat s tím, že i své agresivní chování bude regulovat až později. Některé děti se

chovají agresivně, i když už vědí, že svým chováním ubližují druhým. A to z několika různých důvodů:

- K mnoha dětem se nedostane žádná odezva za jejich agresivní chování, rodiče děti žádným způsobem netrestají. Děti se tak cítí jako vítězové v boji proti svým rodičům a to je motivuje k tomu, aby pokračovaly.
- U některých dětí může silácké a surové chování znamenat narušené či slabé sebevědomí. Mohou se tak alespoň na chvíli cítit jako ti velcí a mocní.
- U některých dětí je agresivní chování jen jakousi formou impulzivního chování. I když děti dobře znají pravidla a rozumějí jim a často si taky přejí být hodné, nakonec stejně jednají spontánně, aniž by si cokoli promyslely. Mají časté záchvaty vzteku, křičí a svou agresi si vybíjejí na různých předmětech, navíc bijí i samy sebe. I když dobře vědí, že by se měly kontrolovat, často jim to nejde.
- U mnoha dětí je příčinou agresivního chování kombinace tří aspektů: málo jasných pravidel, nízké sebevědomí a neschopnost držet své chování pod kontrolou. (Kast-Zahn, 2007)

2.3 Profil dítěte, které se projevuje agresivně

Dítě, které se projevuje agresivním chováním, může mít aktivnější temperament. Je prokázáno, že temperament je převážně vrozený, protože již od prvních týdnů se děti liší svou aktivitou, reakcemi na okolí a svou vzrušivostí. Liší se taky v potřebě mazlení či reakcemi na rušivé podněty z okolí. Dítě, které se projevuje agresivně v předškolním období, ještě neumí předvídat důsledky svého jednání, jelikož u něho nejsou zatím vyvinuty prvky kontroly jeho chování. Autorka se domnívá, že když dítě například praští svého „protivníka“, nejde o reakci jeho vzorce chování, kterým by dítě chtělo ublížit. V tomto věku jde spíše o pokus dítěte dosáhnout svého. (Špaňhelová, 2007)

Agresoři bývají nejrůznějších druhů. Některé děti může násilné chování těšit a uspokojovat. Zlomyslným dětem je lhostejné, že někomu ublíží. A jsou tu i děti lehkomyšlné, které si ani neuvědomují, že by jejich chování mohlo škodit. (Fieldová, 2009)

Následující dělení typů agresorů ještě nemůžeme použít u dětí předškolního věku. Pouze bych tímto chtěla poukázat na to, kam toto nevhodné chování může dospět v pozdějším věku.

Můžeme rozlišit, několik typů agresorů:

- **Hrubián:** Tento typ agresora jedná často impulzivně bez přemýšlení. Disponuje silným energetickým přetlakem, má časté kázeňské problémy a narušený vztah k autoritě. Je tvrdý, nelítostný, používá šikanování cíleně a zastrašuje jím ostatní. V rodině takového útočníka se často objevuje agresivita a brutalita u rodičů.
- **Slušňák:** Na první pohled působí slušně, kultivovaně, je to sociálně zdatný žák, který je často pravou rukou učitele. Většinou je jen iniciátorem, jedná s chladnou krutostí a k útokům používá méně sociálně atraktivní či vlivné jedince. Násilí je cílené a rafinované, děje se většinou bez přítomnosti svědků. V rodině se uplatňuje důsledný a náročný styl výchovy, někdy až vojenský dril bez lásky.
- **Srandista:** Zábavný, optimistický, výmluvný, velmi oblíbený a vlivný, rád je středem pozornosti, kde taky vymýšlí a uskutečňuje zlomyslnosti a škodolibosti vůči ostatním dětem. Je to pro něj zábava, jelikož má zajištěnou diváckou sledovanost, a tím naplňuje vlastní potřebu pozornosti. V rodině nebyla zaznamenána významnější specifika. V chování rodičů lze předpokládat ironizující postoje, sarkasmus, černý humor. (Vágnerová, 2009)

2.4 Profil dítěte, kterému je ubližováno

Málokteré dítě se odváží svěřit svým rodičům nebo někomu blízkému, že je mu ve školce či ve škole ubližováno. Varovným signálem pro rodiče by mělo být chování, kdy dítě ne snadno usíná, často se v noci budí, pláče, netěší se nebo nechce chodit do školy, jeho chování se zlepší v období prázdnin. V takovém případě je dobré dítě nějakým způsobem povzbudit. Dítě se vždy více rozmluví, když mu přečteme nebo si vymyslíme nějaký příběh nebo třeba mu vylíčíme zkušenost rodičů či kamarádů, kteří se ve škole setkali s nevhodným chováním či šikanou. (Antier, 2004)

Dítě, kterému je většinou ubližováno, mívá povahu tišší, klidnější, bývá neprůbojně. Nedokáže se postavit druhému dítěti, jež ho napadá nebo mu ubližuje, takové dítě si nechá raději všechno líbit, než aby se druhému dítěti postavilo. Zkrátka si nedokáže s danou situací poradit. Dospělý by toto dítě neměl přehnaně chránit, ale měl by dítě naučit, jak se má v této situaci zachovat. (Špaňhelová, 2007)

Pojmenovat charakteristiku oběti není jednoduché, jelikož se jí může stát prakticky kdokoli. Přesto však platí, že častěji se stávají obětí šikany ti jedinci, kteří vyrůstají v rodině

s příliš ochrannou výchovou, která nevede dítě k samostatnosti a zdravému sebeprůběhu, nebo v rodinách, kde je vyžadována naprostá poslušnost. (Vágnerová, 2009)

Učitel, který bude vnímavý a bude se zajímat o dění v dětském kolektivu, může situaci odhadnout velmi dobře. Dítě, které je pod tlakem násilí, agresivního chování či šikanování, často signalizuje své zatížení nepřímo. Charakteristické jsou následující projevy:

- Dítě působí stydlivě a nejistě v interakci s ostatními dětmi.
- Je většinou tiché, příliš nekomunikuje s dospělými.
- Má negativní hodnocení o sobě.
- Dítě je ustrašené, nervózní.
- Vyhýbá se různým situacím, např. být ve volném čase se spolužáky.
- Dítě se nesoustředí, jeho výkony se sníží.
- Spolužáci dítě odmítají, nepreferují ho pro práci ani hru.
- Bolesti hlavy, břicha, odmítá chodit do školy. (Ondráček, 2003)

3 UČITEL MATEŘSKÉ ŠKOLY A MOŽNOSTI ŘEŠENÍ AGRESIVNÍCH PROJEVŮ CHOVÁNÍ

Pro děti předškolního věku je učitelka mateřské školy jednou z prvních dospělých, se kterými se děti mimo svůj okruh své vlastní rodiny setkávají. Je velmi důležité a žádoucí, aby učitelka působila jako pozitivní vzor pro děti, jelikož její chování, komunikace a názory jsou pro dítě určitým vzorem, který dětem umožňuje vytvářet hodnotovou orientaci ve světě. (Svobodová et al., 2010)

Pro mnoho učitelů je školní prostředí zátěžovou situací. Každodenní kontakt s velkou skupinou dětí je náročný na všechny psychické funkce. Učitel může být frustrován z několika příčin, např. neschopností zvládnout velkou skupinu dětí, neposlušností dětí, stálou pozorností a dalšími povinnostmi. Může se stát, že učitel tuto zátěž neunes, je vyčerpaný, hrouť se a může reagovat i agresivně. Což by však žádný pedagog neměl dopustit, jelikož by pak působil jako nevhodný vzor pro děti. (Kusák, Dařílek, 2002)

3.1 Techniky tlumící projevy agresivního chování

Pokud jde o dětskou agresivitu, s kterou si učitel neví rady, existují čtyři techniky, které tlumí projevy agresivního chování a jsou vhodné pro děti od dvou do dvanácti let.

První technika je označována jako **pozitivní posílení**. Tato technika by se měla používat jako první. Jde o to, že učitel posiluje vhodné neagresivní chování dítěte. Nejdříve však musíme zjistit, co je pro dítě pozitivní posílení. Myšlenka toho přístupu je taková: postupným vytvářením a posilováním žádoucího chování vytlačíme nežádoucí chování. Výsledky se nejspíše neobjeví okamžitě, protože jde o dlouhodobější proces.

Druhou technikou je **vyhasínání**. Tato technika se používá u mírnějších forem agresivního chování, kdy dítě neohrožuje ostatní děti. Jde o to, že budeme ignorovat veškeré agresivní chování. Např. pokud Tomáš uhodí Mirka, učitel se nevyjádří k agresivnímu chování, zavolá si Tomáše a vymyslí mu nějaký úkol, který ho zabaví.

Třetí technika je označována termínem **izolace**. Tato technika se nejčastěji používá, když se dítě často a intenzivně projevuje agresivně. Tato technika může být náročná, jelikož se provádí jen v prostředí, kde je možné dítě na nějakou chvíli izolovat od ostatních dětí i hraček. Ve třídě ji lze vytvořit pomocí plenty či nábytku. Podmínkou je, že v tomto odděleném prostředí odstraníme všechna pozitivní posílení, jako jsou např. hračky. Technika

izolace je nejúčinnější, je-li použita ihned po agresivním chování. Učitel by měl krátce dítěti vysvětlit, proč jde na izolaci. Délka izolace by měla být kolem 3 – 5 minut.

Poslední technika nese název **bodový systém**, který je založen na principu přidělování bodů za vhodné chování a odebrání bodů za chování nevhodné. Bodový systém se používá, když selžou ostatní techniky. Tato technika je náročnější na organizaci, přípravu i realizaci. Musejí být jasně stanovené pravidla, musí být vysvětleno, kolik bodů je možné získat nebo ztratit za určité přesně vymezené projevy žádoucího nebo nežádoucího chování. Tyto techniky mají i svá omezení. Některé projevy agresivního chování nelze ovlivnit těmito technikami. Samozřejmě velmi důležitá je spolupráce rodiny se školou. Je důležité, aby rodiče i učitelé postupovali stejně. (Kusák, Dařílek, 2002)

3.2 Odměny a tresty

S projevy agresivního chování souvisejí i odměny a tresty, které zároveň patří k nejběžnějším výchovným prostředkům. Mezi odměnou a trestem je značně velký rozdíl:

- **Odměna:** Je spojená s pozitivním hodnocením chování či jednání jedince. Vychovávanému přináší radost a uspokojení některých jeho potřeb.
- **Trest:** Je spojený s negativním hodnocením chování či jednání jedince. Vychovávanému přináší nelibost, frustraci nebo omezení některých jeho potřeb. (Čapek, 2008)

Odměny

Odměnou není to, co jsme si pro dítě jako odměnu vymysleli, ale to, co dítě u odměny prožívá: je to příjemný, uspokojující pocit, který bychom si chtěli udržet co nejdéle a který bychom si rádi znovu zopakovali. Jde o to, kterou cestu si zvolíme. Dítě se od kojeneckého věku učí dělat to, co mu přinese příjemný a milý zážitek nebo odezvu v jeho okolí. Pokud dítě pocítí, že udělalo něco správně a přinese mu to příjemný pocit, bude se snažit to příjemné co nejdříve zase zopakovat.

„Zaříd'te věci tak, aby je dítě udělalo dobře, a za to je výrazně pochvalte. Nedopust'te však, aby udělalo něco špatně, a vy jste je za to museli trestat.“ (Matějček, 1994, s. 30)

Protože dítě ze strachu před trestem neudělá zdaleka tolik věcí, a hlavně se tolik nenaučí jako po hřejivém uspokojení z radosti těch, které má rádo. (Matějček, 1994)

Je samozřejmé, že nemůžeme chválit za cokoliv a kdykoliv. Pochvaly mohou mít i negativní účinky např. návyk na pochvalu. Aby po nás dítě nezačalo odměny vymáhat, každá odměna by měla splňovat určité podmínky:

- Dáváme ji za určité chování, splnění určitého úkolu. Neodměňujeme jen tak.
- Odměňujeme až po splnění úkolu, a ne předem.
- Neslibujeme neurčitou odměnu, ale přesně odměnu popíšeme.
- Odměna by měla být úměrná tomu, co se dítěti podařilo.
- Jestliže úkol zahrnuje více úkonů, je vhodné všechny vyjmenovat. (Laniado, 2004)

Odměnou může být: pochvala, úsměv, kladné hodnocení, dárek (jak věcný, tak peněžní), určitá činnost nebo prožitek, po kterém dítě touží. (Čáp, Mareš, 2001)

Tresty

Trest není to, co jsme si pro dítě jako trest vymysleli, ale to, co dítě u trestu prožívá: nepříjemný, zahanbující pocit, kterého bychom se chtěli co nejrychleji zbavit a taky se tomuto pocitu pro příště vyhnout. (Matějček, 1994)

Trest by měl být pro dítě cestou k nápravě. Mírnější trest je vždy lepší než trest přehnaný, který vyvolá křivdu. Trest je mnohem problematictější záležitost než odměna. Může vyvolat mnoho negativních následků, jako je strach, posilování únikových tendencí, zvyšování agresivity, přijmutí násilí jako normy v sociálních vztazích atd. Účinky trestů jsou nepředvídatelné. Záleží na předchozích zkušenostech dítěte, na jeho vlastnostech, vztahu mezi dospělými, na souhrě mnoha podmínek. Proto se může stát, že trest vede k opaku toho, čeho měl dosáhnout.

Důležité zásady při udělování trestu:

- *Přesné vymezení pravidel.*
- *Úměrnost trestu.*
- *Stejná spravedlnost pro všechny.*
- *Trest jako cesta k nápravě.* (Čapek, 2008, s. 52)

Tresty můžeme rozdělit následovně:

- Fyzické tresty
- Psychické tresty (projevy negativních emocí, záporného emočního vztahu)

- Potrestání zákazem oblíbené činnosti (jít ven s kamarády, sledování televizního pořadu) nebo donucení k neoblíbené činnosti (úklidové práce). (Čáp, Mareš, 2001)

Předpokladem **fyzických trestů** je, že působí zastrašujícím způsobem a že dítě povedou k tomu, aby se příště vyhnulo nežádoucímu chování. Je však prokázáno, že strach působí jen určitou dobu. Potrestaný může prožívat frustraci, ponížení, vztek a touhu po pomstě atd. Tyto emoce vedou k agresivním projevům a k násilnému chování. Fyzické trestání může přejít až do tělesného týrání dítěte s vážnými následky. (Čáp, Mareš, 2001)

Pro **psychický trest** je typické odepření projevů lásky a kladného emočního vztahu. Především jde o odměřené a chladné chování k dítěti, výčitky a vyhrožování různého druhu, např. dlouhodobé odmítání komunikace s dítětem, dívání se na dítě přísně, popř. úplné nevyšmání si dítěte nebo časté připomínání špatného činu dítěte.

Na první pohled se může zdát, že psychický trest je mírnější než fyzický. Avšak tělesné tresty nepůsobí až tak destruktivně jako psychické tresty.

Trest **odepřením oblíbené činnosti** je celkem častý. U tohoto druhu trestu je důležité se zamyslet, zda zákaz nevede k omezení něčeho, co je pro vývoj dítěte důležité. Pokud dítěti zakážeme nějakou sportovní činnost nebo jiný zájmový kroužek, znemožníme mu tak volný čas trávit hodnotně a taky mu bereme činnost, která pozitivním směrem rozvíjí jeho osobnost. Tento trest může dítě frustrovat a může mít nepříznivý vliv na jeho další vývoj. Nevhodné je taky dítěti ukládat za trest práci či učení, jelikož tento trest vede k narušení motivace vykonávat danou práci či učit se.

Za vhodnou metodu se považuje metoda přirozených následků. Jde o takový způsob, kdy dítě samo uskutečňuje nápravu, omluví se za své chování, uklízí, nahradí nebo pomáhá nahradit poškozenou věc. (Čáp, Mareš, 2001)

Mnoho rodičů, pedagogů a vychovatelů reaguje na neposlušnost dětí pohlavkem, hrozbou, křikem, výčitkami sarkastickými poznámkami, lhostejností, prosbou, smlouváním a i vydíráním. Takové řešení většinou přináší mizivé výsledky. Platí zde, že čím tvrdší je náš zákrok, tím menší dlouhodobou změnu chování vyvolá. Místo trestání je vhodnější a účinnější dělat pravý opak: pochvalou a odměnou posilovat správné chování. (Laniado, 2004)

3.3 Efektivní a neefektivní komunikační techniky

Komunikace s dítětem by měla být vždy jasná, srozumitelná a jednoznačná, neměli bychom používat cizí slova, manipulaci ani otázky, pokud po dítěti chceme, aby něco nedělo. (Špaňhelová, 2006)

V komunikaci s dítětem často používáme neefektivní komunikační techniky, které jsou vedeny z pozice moci a pro dítě jsou nepříjemné. Mnoho rodičů, učitelů a vychovatelů si to však neuvědomuje a ani není jejich cílem dítěti ublížit. Jde o to, že tyto komunikační techniky se mnoho z nás učilo od dětství od svých rodičů, a nyní tedy komunikujeme s dětmi tak, jak jsme se to naučili. Když sdělujeme nějakou věc nepříjemně, a to bez ohledu, jestli dětem, nebo dospělým, vede to spíše k neochotě na danou věc přistoupit. Pokud však přistoupíme na příjemné a respektující sdělování požadavků, vede to k ochotě vyhovět. (Kopřiva, 2008)

Špatná komunikace je často základním prvkem, který vede ke všem nedorozuměním mezi dítětem a dospělým. (Špaňhelová, 2006)

Neefektivní způsoby komunikace:

- Ty zase (vždycky, nikdy, pořád) - Výčitky, obviňování
- Měl/a by sis uvědomit, že... - Poučování, vysvětlování, moralizování
- Tohle jsi udělal/a špatně! - kritika, zaměření na chyby
- Já (někdo) kvůli tobě... - citové vydírání
- Nedělej to, nebo se ti stane... - zákazy, varování
- Z tebe jednou vyroste... - negativní scénáře, proroctví
- On je takový... - nálepkování
- Udělej... - pokyny
- Okamžitě běž a udělej... - příkazy
- Přestaň..., nebo...! Běda, jestli...! - vyhrožování
- Křik
- Podívej se na..., vezmi si příklad z... - srovnávání
- Ty snad chceš...? Copak ty nechceš...? - řečnické otázky
- Ty jsi ale... - urážky, ponižování
- To je náš génius! To ses teda vyznamenal! - ironie, shazování

I když víme, že tyto komunikační techniky často nefungují, stejně je používáme. Když například po dítěti něco požadujeme a dítě to dělá neochotně, automaticky si odůvodníme, že děti jsou líné. Tyto techniky nejčastěji používáme z třech důvodů, a to:

- Jelikož jsme se je naučili v dětství od svých rodičů.
- Z aktuální emočního stavu – negativní emoce (zlost, vztek, hněv).
- Z neznalosti jiných způsobů – víme, že nereagujeme správně, ale nevíme jak jinak reagovat. (Kopřiva, 2008)

Při komunikaci s dítětem bychom neměli používat:

Vyhrožování: Často se stává, že pokud dítě neudělá to, co po něm vyžadujeme, sklouzneme ke slovní výhrůžce. Rodič či jiný dospělý se tak domnívá, že tímto důrazem dítě přiměje udělat to, co vyžaduje. Vyhrožováním můžeme snižovat svou autoritu u dítěte, jelikož ji přenášíme na něco nebo někoho jiného.

Manipulaci: Při manipulativní komunikaci se může stát, že u dítěte lehce vyvoláme vztek, naštvání, proto je lepší zvolit přímou komunikaci, která bude jasnější a srozumitelnější.

Mlčení: Když se stane, že dítě něco provede, mnoho rodičů či vychovatelů s dítětem nemluví, což je špatně - naopak, měli bychom se snažit s dítětem mluvit.

Zamlčování: Může se stát, že rodič či jiný dospělý před dítětem zamlčuje určité věci, které nejsou zrovna příjemné, se záměrem dítěti neublížit či mu nepřidělovat starosti. Dítě však z chování rodiče či jiného dospělého může pochopit, že se něco děje, že není něco v pořádku, proto je vždy lepší s dítětem o daném problému promluvit. (Špaňhelová, 2009)

Efektivní způsoby komunikace

Někteří lidé používají tyto techniky zcela běžně, a to nejspíš proto, že se s nimi setkali v dětství. Pro ty z nás, kteří neměli takovou výhodu, se našťástí efektivní způsoby komunikace dají naučit. Efektivní komunikační způsoby vedou k partnerským a respektujícím vztahům. Díky těmto způsobům komunikace se dá během krátké doby zlepšit atmosféra ve školce a taky pomohou vytvořit pozitivní vazbu mezi učitelem a dětmi.

- Vidím (slyším), že... - popis konstatování
- Je..., je potřeba... tohle děláme tak a tak..., pomůže, když... - informace, sdělení.
- Očekávám, že... pomohlo by mi, kdyby... - vyjádření vlastních očekávání a potřeb.
- Uděláš to tak... nebo tak...? - možnost volby.

- Jirko...! - dvě slova.
- Co s tím uděláme? A co si o tom myslíš ty? - prostor pro spoluúčast na aktivitu dětí.

Uvedené techniky vyžadují od učitelky, aby dítě přijímala jako citlivého společníka, kterému důvěřuje, a dávala mu prostor pro vlastní vyjádření. Ani jedna z těchto technik není příkazem, neudává pokyn, co má dítě udělat. Je na dítěti, jak se rozhodne, a pokud se rozhodne správně, měla by učitelka dítě odměnit pozitivní zpětnou vazbou. (Kopřiva, 2008)

Při komunikaci s dítětem můžeme dále použít:

Kladné sdělení, pochvalu: Děti je dobré chválit za všechno kladné, co udělají, co se jim podaří. Pro děti je tato pochvala dobrá k růstu sebevědomí a také k vědomí, že určité chování bylo správné a mělo kladný dopad.

Povzbuzení: Při komunikaci s dítětem je taky důležité povzbuzení. Pokud se dítěti něco nepodaří, nevyvede, je vhodné dítě povzbudit k tomu, aby to zkusilo znovu, aby to nevzdávalo, případně můžeme dítěti i pomoci.

Upozornění: Upozornění je něco jiného než výhrůžka, upozornění by mělo být splnitelné ze strany rodiče. Pokud rodič dá dítěti upozornění a dítě neposlechne, rodič použije trest. Trest má být platný. Rodič dává dítěti najevo, že jeho slovo platí, a stává se tak pro dítě důsledným. To, co rodič řekl, se taky vyplní.

Otevřenost v komunikaci: Je velmi důležité, aby v komunikaci mezi dítětem a dospělým panovala důvěra. Pokud je např. dítě vystaveno nějaké komunikaci, které dítě nemusí rozumět a může se jí vnitřně zabývat, je vhodné dítěti tuto komunikaci vysvětlit. Zároveň platí, že ani samotné dítě by se nemělo bát na tuto komunikaci dospělého zeptat.

Špatná komunikace je často základním prvkem, který vede ke všem nedorozuměním mezi dítětem a dospělým. Pokud se budeme snažit vhodně komunikovat, vzájemně se respektovat a říkat si to, co si opravdu myslíme, a dáme si při tom prostor vyjadřovat své myšlenky, povede to k nastartování vzájemné důvěry mezi dospělým a dítětem. (Špaňhelová, 2006)

3.4 Hra jako možný způsob snížení agresivity

Pro dítě předškolního věku je hra jednou z nejdůležitějších a nejpřirozenějších činností. Hra je pro dítě nejlepším způsobem získávání předpokladů pro rozvoj všeho, co bude v životě později potřebovat. Hry dávají příležitosti k osobnímu prožitku, uplatnění zájmů a zkušenosti, vyjádření vlastní představy o světě a osobitým vztahu k němu. (Koláriková, Pupala, 2001)

Pokud chceme, aby děti neventilovaly své pocity násilně, je důležité, aby se tyto pocity naučily vnímat, pojmenovat, hodnotit a vyjadřovat se k nim. K tomu jsou tu dospělí, aby dětem ukázali jakým způsobem se s vlastními pocity vypořádat. Když se děti naučí mluvit o svých nepříjemných pocitech, které je tíží, lépe se tak s těmito obtížemi vyrovnají. Při cvičení a hrách tak mohou vědomě poznávat a sdělovat příjemné i méně příjemné pocity. Hravým způsobem se učí důvěřovat svému pocitu a vyjadřovat ho, aniž by přitom ztratily respekt a úctu ostatních.

K snížení agresivních projevů značně přispívají i vhodné prostory, které umožňují dostatek pohybu. Velmi důležitá je i vhodně zvolená nabídka aktivit na konkrétní skupinku dětí. (Erkert, 2004)

Všechny problémy hry však nevyřeší, ale pomohou dětem si vytvářet zdravé návyky v prožívání, čímž se zvyšuje jejich psychická, fyzická a sociální odolnost.

Stejně jako je důležitá vhodně zvolená hra a následné zrealizování hry, je velmi důležité po ukončení hry si sednout a sdělit si své dojmy, pocity a nápady, které kdo měl během hry. Malé děti mohou své dojmy sdělovat pomocí obrázku, který nakreslí hned po hře.

Hry pro zvládání agresivity se mohou dělit následovně:

- **Rozechřívací, aktivizační hry:** Cílem těchto her je odbourat u dětí přebytečnou nebo nahromaděnou energii, aby se mohly následovně lépe soustředit na další činnosti.
 - Rozechřívací hry s umělým konfliktem
 - Taktilní hry
- **Hry na soustředění a zklidnění:** Cílem těchto her je vytvořit u dětí přirozenou kázeň.
- **Poznávací a edukativní hry:** Tyto hry umožňují dětem poznávat své kamarády i sebe samého.

- Autentické hry
- Modelové hry
- Hry pro zdravé sebeprosazení
- Asertivní práva (Šimanovský, 2002)

Většina těchto her je pro děti školního věku, ale najdou se tu hry pro děti mladší, které by se daly využít v mateřské škole.

Erkert (2004) dělí hry následovně:

- **Učíme se vnímat své pocity a poradit si s nimi:** Tyto hry jsou zaměřené na to, aby se děti naučily své pocity vědomě vnímat, hodnotit je a vyjadřovat se k nim. Pokud dítě bude mluvit o svých pocitech, o pocitech nepříjemných, které děti tíží, lépe se tak naučí vyrovnávat s obtížemi. Tyto hry děti učí vědomě poznávat, diferencovat a sdělovat jak příjemné, tak nepříjemné pocity.
- **Uvolnění napětí a měření síly při hře:** Mnohé děti, které se spolu nepohodnou, se hádají, ubližují si fyzicky a jsou často rozčilené a vzteklé. Tyto pocity jim brání k tomu, aby si vzájemně naslouchaly a porozuměly si. Proto je lepší, když se děti mohou odreagovat u vhodných her, které jsou pro ně jednak zábavou a taky rychle zklidní jejich emoce. Když se děti odreagují, vyřadí, je potom pro ně snadnější ochotněji vyslechnout vysvětlující rozhovor.
- **Při hraní rolí prožíváme sebe i jiné:** Tyto hry jsou zaměřené na hraní rolí v různých konfliktních situacích a na jejich různá řešení. Děti si tak mohou vyzkoušet různé situace, jejich možná řešení i jiný přístup řešení ostatních. Tento druh her by měl probíhat v příjemném a přehledném prostředí.
- **Konflikty vyřizujeme v klidu a zvyšujeme svou odolnost:** Tyto hry mají děti naučit pravidlům, jako je např. vzájemně se naslouchat a nechat jeden druhého říct svůj názor na daný problém. Taky je učí, že nadávky a neslušná slova či obviňování problém nevyřeší.

- **Znovu objevit skupinu:** Děti, které se projevují násilně nebo na sebe často upozorňují svým nevhodným chováním, se často dostávají do pozice outsiderů, protože ostatní děti si s nimi nechtějí hrát. Je proto důležité, abychom dětem, které se projevují agresivně, věnovali lásku a uznání, je důležité posilovat jejich pozitivní chování. Tyto hry dávají těmto dětem zase pocit, že jsou součástí skupiny. Formou hry, kdy jsou na ně kladeny požadavky, jsou tyto děti skupinou uznávány. Dobrý pocit by měl v agresivně projevujících dětech vyvolat větší pocit bezpečí a také v nich vyvolat pocit, že patří do skupiny.
- **Aktivně překonávat obtíže:** Formou krátkých příběhů, které děti vyjadřují pohybem, mohou prožívat emočně událost a zároveň učit se jednat v určitých situacích. Děti se vžívají do postav z příběhů, což procvičuje a podporuje jejich schopnost vcítění. Tyto hry tak mohou děti učit, jak zvládat problémy, které se mohou vyskytnout v běžném životě.
- **Pohlazení na každý den:** Cílem je formou dotýkání se kamarádových zad při poslechu příběhů navodit jistotu, důvěru a pocit bezpečí. Masáží se děti mohou zbavit nervozity, neklidu, podrážděnosti. Důležité je, aby se tyto hry odehrávaly v příjemném prostředí a atmosféře.

Tyto hry jsou vhodné pro děti od tří do osmi let.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMU

V druhé části bakalářské práce se zaměřuji na agresivitu dětí předškolního věku z pohledu učitelek mateřských škol. V dnešní době přibývá stížností na dětskou agresivitu, která podle médií sílí, a to již v předškolním věku. Právě proto jsem se rozhodla zjistit, jak danou skutečnost vnímají učitelky mateřských škol. Tímto výzkumem jsem chtěla zjistit, zda se podle učitelek mateřských škol agresivita u dětí předškolního věku objevuje a jak moc. Pokud ano, jakým způsobem ji řeší a zda takové chování učitelky vnímají jako problematické, které se nelehce řeší, nebo zda to pro učitelky mateřských škol není problematické. Závěr výzkumu obsahuje odpovědi na výzkumné otázky a doporučení pro praxi.

4.1 Cíl výzkumu

Hlavním cílem tohoto výzkumu je zmapovat, jakým způsobem učitelky mateřských škol řeší projevy agresivního chování u dětí předškolního věku.

Hlavní cíl výzkumu je rozdělen na dílčí cíle.

Dílčí cíle:

1. Zmapovat počet dětí a jejich věk s projevy agresivního chování.
2. Zmapovat projevy agresivního chování, s kterými se učitelky setkávají.
3. Zmapovat řešení agresivního chování v mateřských školách ze strany učitelek.
4. Zmapovat prevenci a snižování agresivního chování v rámci mateřské školy.
5. Navrhnout řešení, opatření, doporučení pro praxi v mateřských školách.

4.2 Výzkumné otázky

V své práci jsem si zvolila deskriptivní typ výzkumné otázky. Tento typ výzkumu se zaměřuje na popisování situací, stavů nebo výskytu určitého jevu. Při takovém výzkumu se zpravidla používá jako výzkumná metoda pozorování, škálování, dotazník nebo interview. (Gavora, 2000)

Na základě dílčích cílů jsem zvolila tyto výzkumné otázky, které jsou dále rozpracované v dotazníku.

VO 1: Kolik dětí se projevuje agresivním chováním a jaký je jejich věk?

VO 2: S jakými projevy agresivního chování u dětí předškolního věku se učitelky setkávají?

VO 3: Co u dětí vyvolává agresivní chování?

VO 4: Jakým způsobem učitelky mateřských škol řeší agresivní chování?

VO 5: Snaží se učitelky mateřských škol agresivnímu chování u dětí nějakým způsobem předcházet, eliminovat ho?

4.3 Výzkumný vzorek

Jak vyplývá z formulace cílů výzkumu, v rámci prováděného šetření budu pracovat s jedním výzkumným vzorkem, a to učitelkami mateřských škol ve Zlínském kraji. Kvůli návratnosti dotazníků jsem navštívila mateřské školy osobně, a tím si tak zajistila i jejich návrat. Proto jsem zvolila záměrný dostupný výběr.

Celkem jsem navštívila 17 mateřských škol. Jedná se o mateřské školy ve Zlínském kraji, konkrétně v obci Uherský Brod jsou to: Mateřská škola Olšava, U Školky 2148, Mateřská škola Prim. Hájka 2030, Mateřská škola Svatopluka Čecha 1528, Mateřská škola Obchodní 1639, Mateřská škola Mariánské náměstí 16, Mateřská škola Havřice 1. V obci Vlčnov: MŠ Školní 1202. V obci Hluk: MŠ Družstevní II 142. V obci Nivnice: MŠ Sídliště 870. V obci Bojkovice: MŠ Štefánikova 830, MŠ 1. Máje 828. V obci Veletiny: MŠ Veletiny 108. V obci Míkovice: MŠ U Mlýna 251. V obci Kunovice: MŠ Mládežnická 1321. V obci Velký Ořechov: MŠ Velký Ořechov 27. V obci Zlín: MŠ Osvoboditelů 3778, MŠ Dětská 4698. Dotazníky jsem v těchto mateřských školách rozdávala jen se souhlasem ředitelek. Jedná se o mateřské školy běžného typu bez speciálního zaměření. Celkem bylo rozdáno 112 dotazníků, z toho se vrátilo 100 dotazníků. Po kontrole správnosti a úplnosti dat byly vyřazeny 2 dotazníky z důvodu neúplnosti dotazníku.

4.4 Výzkumné metody

Výzkumná metoda je univerzální název pro proceduru, se kterou se pracuje při výzkumu. Má určité vlastnosti, které je potřeba dodržet – validitu a reliabilitu. V rámci každé výzkumné metody je důležité si zvolit vhodný výzkumný nástroj. (Gavora 2000)

Pro zpracování empirické části a získání potřebných dat jsem zvolila jako výzkumnou metodu dotazník. Tato metoda se používá v kvantitativních výzkumech. Gavora (2000 s. 99) vymezuje dotazník jako: „*způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí*“. Dotazník je jednou z nejčastějších metod, která slouží k hromadnému zjišťování informací v relativně krátké době, proto je považován za ekonomický výzkumný nástroj. (Gavora, 2000)

Dotazník obsahuje celkem 23 otázek, z toho 6 otázek uzavřených, 11 polouzavřených, 6 otevřených. V úvodu dotazníku jsou respondenti seznámeni se zaměřením dotazníkového šetření a se značením odpovědí a ujištěni o anonymitě. Také děkuji respondentům za čas, který stráví u vyplňování dotazníků, dále uvádím své jméno, obor a univerzitu, kterou studuji. První dvě otázky jsou zaměřeny na faktografické údaje. Otázka č. 3 je velmi důležitá, pokud na ni respondent odpoví ne, dále nepokračuje v dotazníku. Další část dotazníku je zaměřena na dítě, které se chová agresivně, a to v jakých situacích, ke komu se tak chová a o jaký typ agrese jde. V poslední části je dotazník převážně zaměřen na samotnou učitelku - zda je pro ni obtížné řešit agresivní chování, jak ho řeší, jak s dítětem komunikuje, zda zná nějakou literaturu týkající se tohoto problému. A zda využívá hry k zvládnutí agresivních projevů dětí nebo zda mají v rámci mateřské školy vytvoření nějaký program týkající se tohoto problému.

5 REALIZACE VÝZKUMU

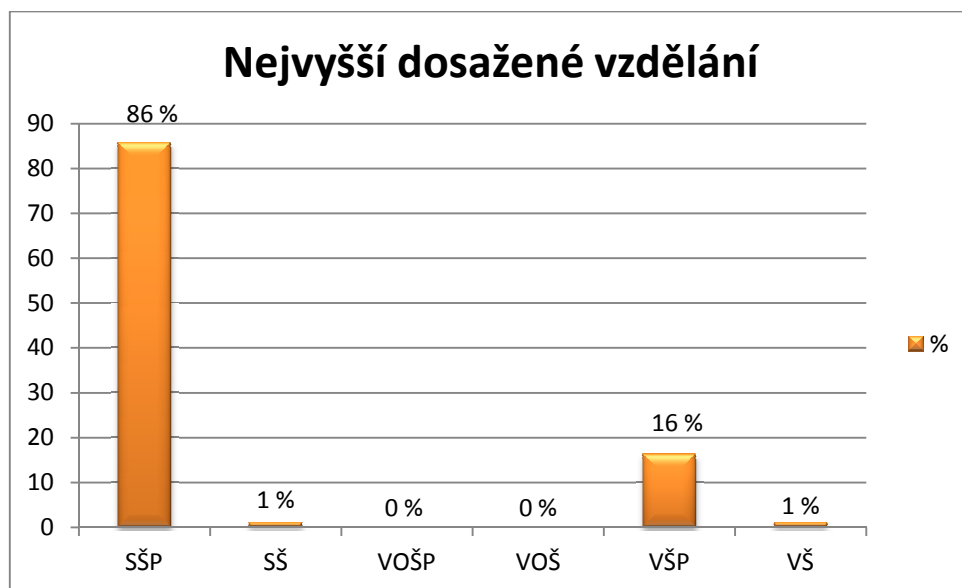
Výzkumná činnost a struktura otázek je ověřena v předvýzkumu. Následuje vlastní realizace výzkumu. Dotazníkové šetření jsem prováděla v únoru roku 2011. Cílovou skupinou byly učitelky mateřských škol. Navštívila jsem 17 mateřských škol a vždy se souhlasem ředitelky jsem rozdala dotazníky všem přítomným učitelkám, které v dané mateřské škole pracovaly. Celkem bylo rozdáno 112 dotazníků. Dohromady se mi vrátilo 100 dotazníků, tedy 89,28%. Po kontrole správnosti a úplnosti dat byly vyřazeny 2 dotazníky, při vyhodnocování dotazníků bylo použito 98 dotazníků tedy 98 %.

Správně vyplněné dotazníky jsou analyzovány a interpretovány v grafech, tabulkách četností, a to za pomoci programu Microsoft Office Excelu.

5.1 Analýza a interpretace dat

Výsledky dotazníků jsou zpracovány metodou čárkovací. U otevřených otázek bylo potřeba udělat úplnou kategorizaci odpovědí. Výsledky jsou obsaženy v grafech s procentuálním vyjádřením a pro lepší přehlednost i v tabulkách s vyjádřením absolutní a relativní četnosti. Každá otázka je doprovázena slovním popisem získaných dat.

Otázka č. 1: Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

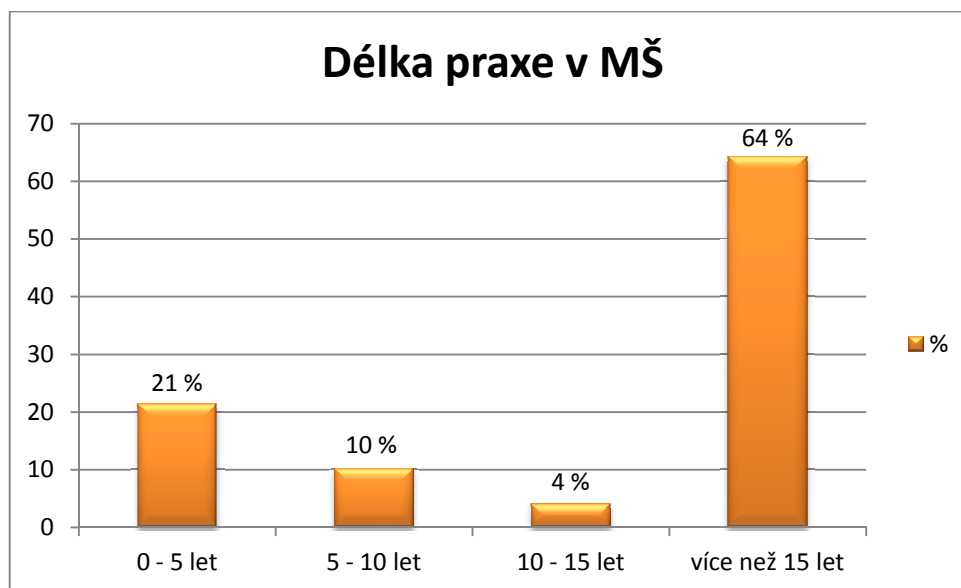
Graf 1: Nejvyšší dosažené vzdělání.

1.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
SŠP	84	82
SŠ	1	1
VOŠP	0	0
VOŠ	0	0
VŠP	16	16
VŠ	1	1

Tab. 1: Nejvyšší dosažené vzdělání.

Otázky v dotazníku vyplňovalo 98 učitelek. Z toho má 86 % učitelek středoškolské vzdělání, 16 % učitelek vysokoškolské vzdělání s pedagogickým zaměřením, 1 % učitelek má střední školu jiného zaměření, 1 % vysokou školu jiného zaměření. Vyšší odbornou školu s pedagogickým zaměřením a vyšší odbornou školu jiného zaměření v mém průzkumu nemá žádná učitelka, tedy 0 % učitelek.

Otázka č. 2: Délka Vaší praxe v mateřské škole je v rozmezí?

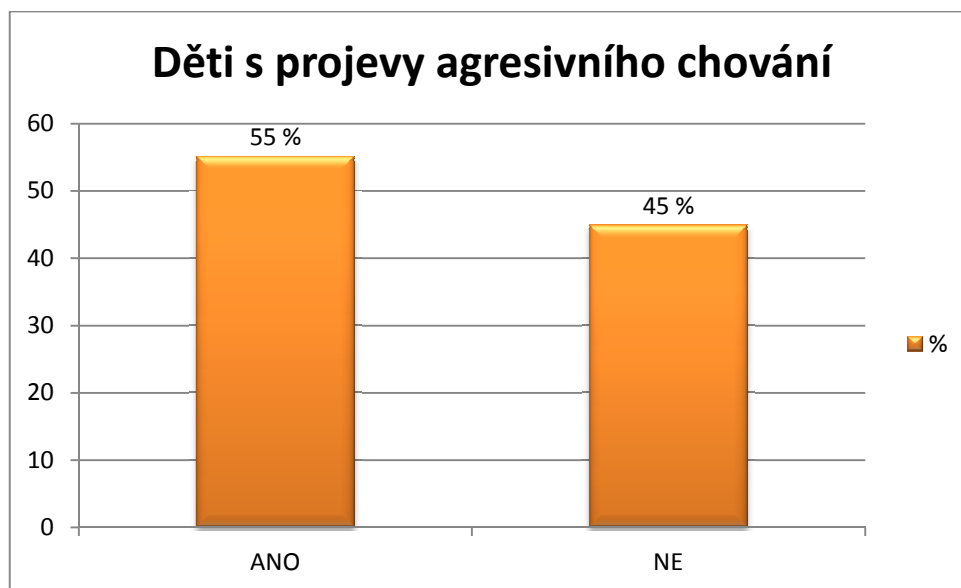
Graf 2: Délka praxe v MŠ.

2.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
0 - 5 let	21	21
5 - 10 let	10	10
10 - 15 let	4	4
více než 15 let	63	64

Tab. 2: Délka praxe v MŠ.

V druhé otázce jsem se zajímala o délku praxe učitelek. Více než 15 let v praxi je v mém dotazníkovém průzkumu 64 % učitelek. Učitelek s praxí do 5 let je 21 %. V období od 5 do 10 let je 10 % učitelek. Nejméně učitelek je v rozmezí 10 – 15 let, a to 4 % dotazovaných učitelek.

Otázka č. 3: Máte ve třídě dítě, které se projevuje agresivním chováním?

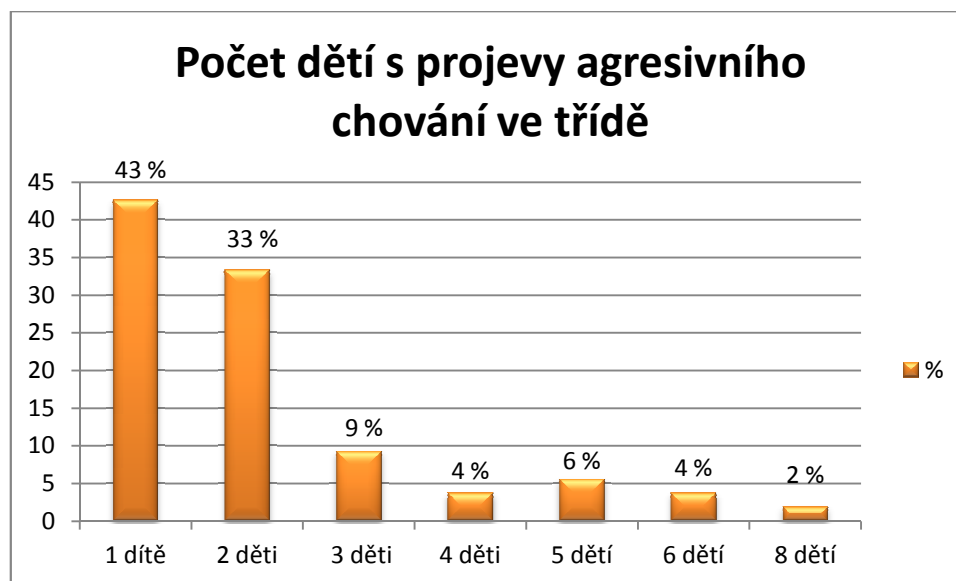
Graf 3: Děti s projevy agresivního chování.

3.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
ANO	54	55
NE	44	45

Tab. 3: Děti s projevy agresivního chování.

Z grafu je zřejmé, že se agresivní chování v mateřských školách podle učitelek objevuje. Výsledky jsou dost vyrovnané: 55 % učitelek odpovědělo na tuto otázku ANO a 45 % učitelek odpovědělo NE. Tato otázka je v mém dotazníku klíčová, jelikož ty učitelky, které odpověděly na tuto otázku NE, dále v dotazníku nepokračují.

Otázka č. 4: Kolik dětí s projevy agresivního chování máte ve třídě?

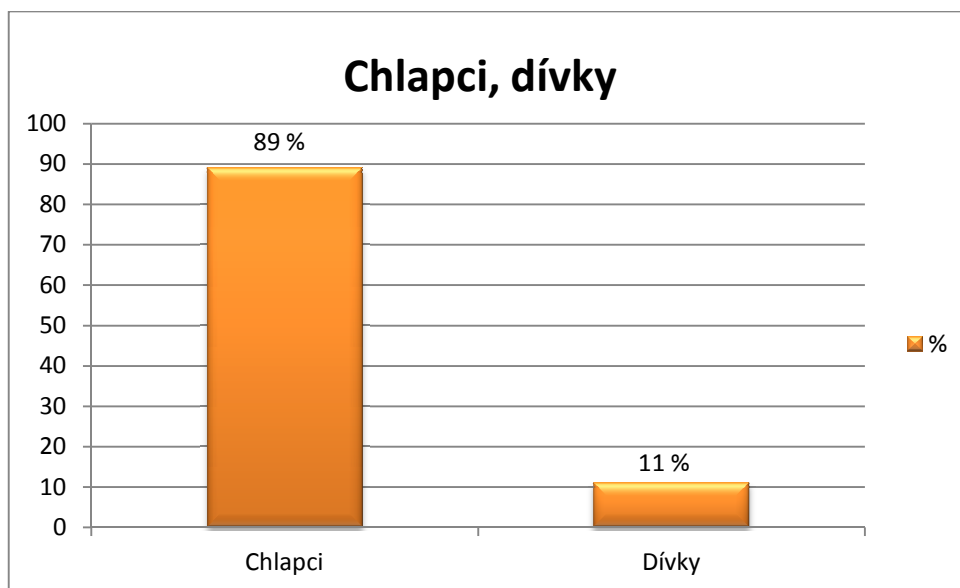
Graf 4: Počet dětí s projevy agresivního chování ve třídě.

4.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
1 dítě	23	43
2 děti	18	33
3 děti	5	9
4 děti	2	4
5 dětí	3	6
6 dětí	2	4
8 dětí	1	2

Tab. 4: Počet dětí s projevy agresivního chování ve třídě.

Tato otázka zjišťovala, kolik dětí v jedné třídě se podle učitelek mateřských škol projevuje agresivním chováním. Otázku jsem rozdělila na dva grafy a dvě tabulky. První graf ukazuje dvě možnosti, které jsem v dotazníku navrhla, a to buď jedno dítě, nebo dvě děti. Jedno dítě s projevy agresivního chování má ve třídě 43 % dotazovaných učitelek a 33 % dotazovaných učitelek má ve třídě 2 děti s projevy agresivního chování. Graf 4.1 ukazuje možnosti jiné odpovědi, které učitelky doplňovaly. Tuto otázku jsem kategorizovala podle nejčastějších pěti odpovědí. Z tohoto grafu vyplývá, že 9 % učitelek má ve třídě 3 děti s projevy agresivního chování, 6 % učitelek má 5 dětí s projevy agresivního chování, 4 % učitelek má ve třídě 4 děti s agresivním chováním, 4 % učitelek má 6 dětí s projevy agresivního chování a 2 % učitelek má 8 dětí s projevy agresivního chování.

Otázka č. 5: Jde spíš o chlapce nebo dívky? Uveďte počet. (příklad: 2 dívky 1 chlapec)

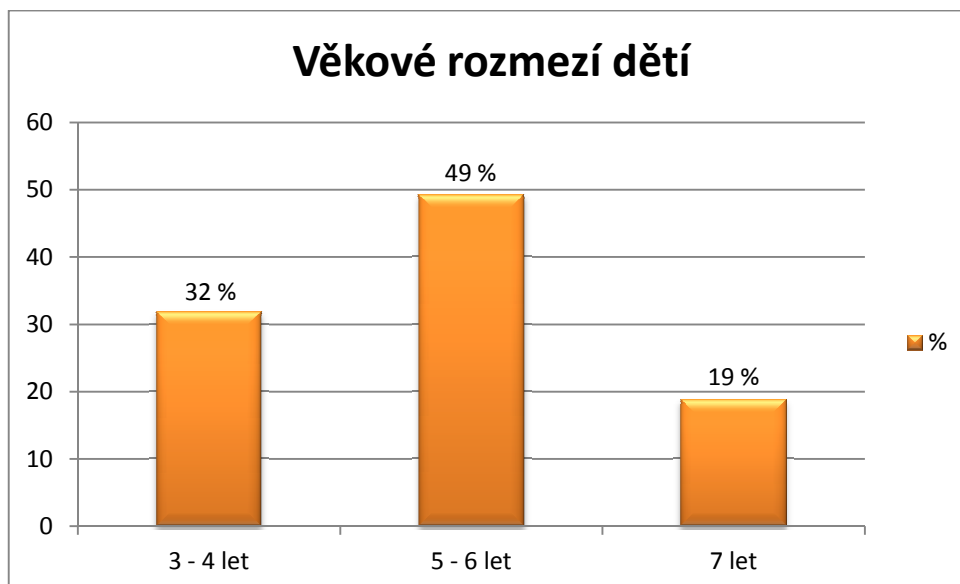
Graf 5: Projevy agresivního chování – chlapci, dívky.

5.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Chlapci	97	89
Dívky	12	11

Tab. 5: Projevy agresivního chování – chlapci, dívky.

Z výsledku grafu 5 vidíme jasnou převahu chlapců. Podle učitelek mateřských škol se tedy jedná z 89 % procent o chlapce a z 11 % o dívky.

Otázka č. 6: Do jakého věkového rozmezí patří? (Pokud máte více dětí v jiném věkovém rozmezí, můžete zakroužkovat více odpovědí.)

Graf 6: Věkové rozmezí dětí.

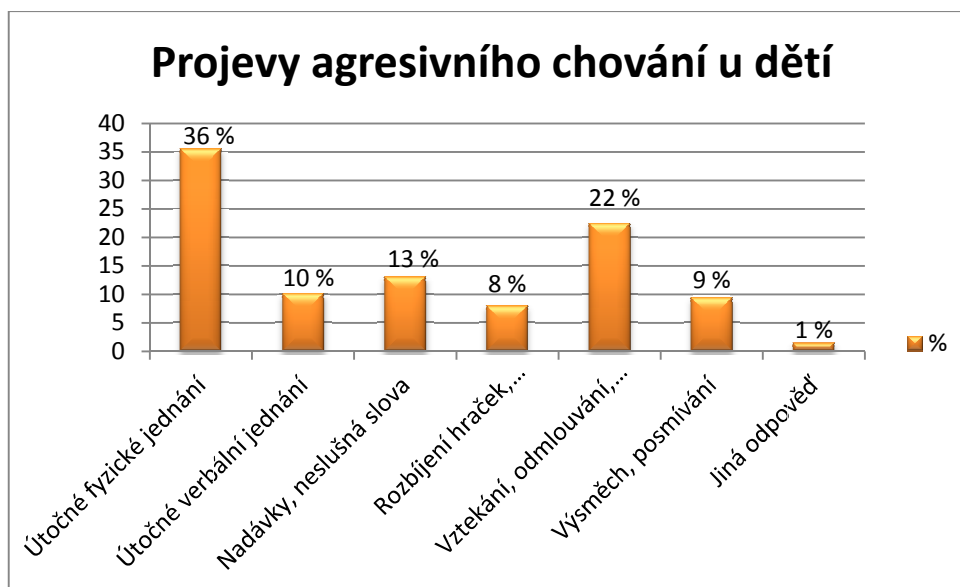
6.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
3 - 4 let	22	32
5 - 6 let	34	49
7 let	13	19

Tab. 6: Věkové rozmezí dětí.

Otázka č. 6 dává odpověď na to, v jakém věkovém rozmezí se nacházejí děti, které se projevují agresivním chováním. Nejčastěji učitelky mateřských škol uváděly věkové rozmezí mezi 5. – 6. rokem, a to ze 49 %. Následovalo věkové rozmezí mezi 3. – 4. rokem, a sice z 34 %. Děti kolem 7 let uvedlo 19 % učitelek.

Tyto výsledky mě trochu překvapily, předpokládala jsem, že učitelky budou nejčastěji uvádět věkové rozmezí mezi 3. – 4. rokem, a to z toho důvodu, že u mnoha dětí se ještě objevuje vzdor a negativismus, který může přetrvat do 4. roku. Z uvedených výsledků se však můj předpoklad nepotvrdil.

Otázka č. 7: S jakými projevy agresivního chování se u dětí setkáváte?

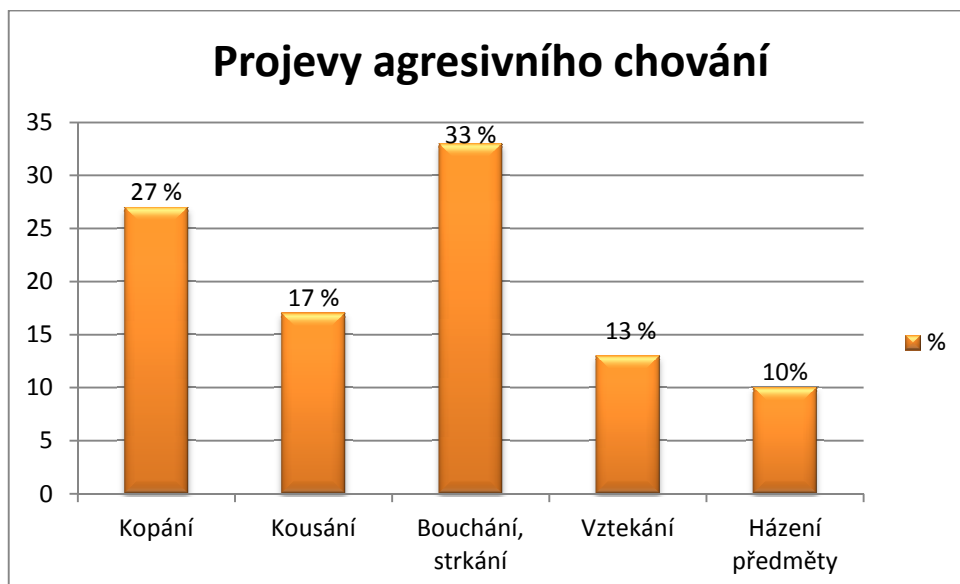
Graf 7: Projevy agresivního chování u dětí.

7.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Útočné fyzické jednání	49	36
Útočné verbální jednání	14	10
Nadávky, neslušná slova	18	13
Rozbíjení hraček, shazování věcí	11	8
Vztekání, odmlouvání, pláč	31	22
Výsměch, posmívání	13	9
Jiná odpověď	2	1

Tab. 7: Projevy agresivního chování u dětí.

Tato otázka zjišťovala, jakým způsobem se děti projevují agresivním chováním. Nejčastější odpověď, která byla zastoupena z 36 %, je fyzické útočné jednání. Vztekání, odmlouvání a pláč se objevuje z 22 %. Nadávky a neslušná slova uvedlo 13 % dotazovaných učitelek. Dále učitelky uváděly z 10 % útočné verbální jednání, z 9 % výsměch a posmívání, z 8 % se jednalo o rozbíjení hraček, shazování věcí. Odpověď Jiná odpověď byla zastoupena z 1 %. Jednalo se o žalování a nereagování na pokyny.

Otázka č. 8: S jakým nejsilnějším projevem agresivního chování jste se u dětí setkala? (Prosím doplňte konkrétní situaci.)

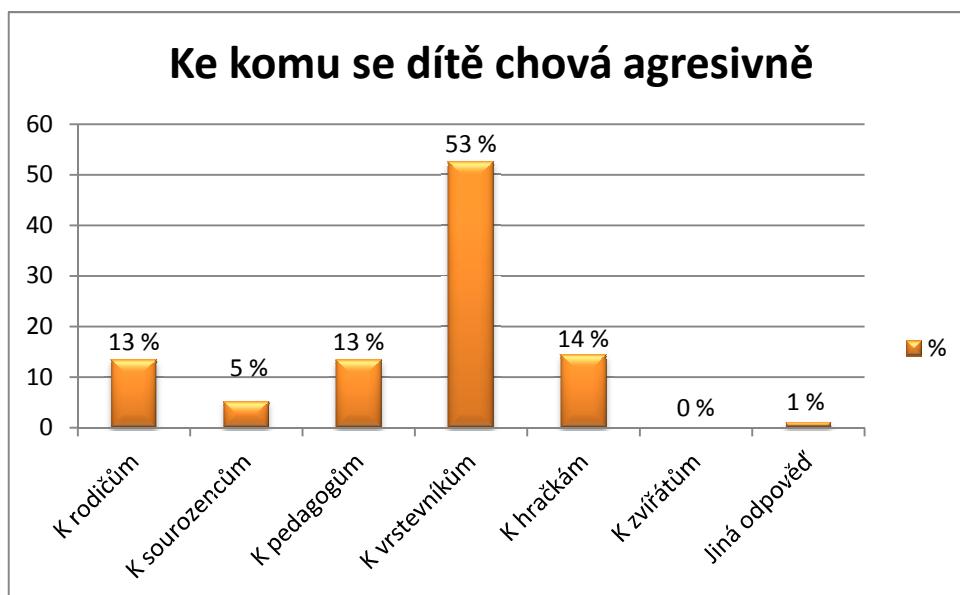
Graf 8: Projevy agresivního chování.

8.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Kopání	13	27
Kousání	8	17
Bouchání, strkání	16	33
Vztekání	6	13
Házení předměty	5	10

Tab. 8: Projevy agresivního chování.

Tato otázka byla otevřená, učitelky měly tak možnost vyjádřit se a zároveň podělit se o nejsilnější projev agresivního chování, který se jim za dobu jejich praxe přihodil. Učitelky popisovaly mnoho rozmanitých situací, tuto odpověď jsem kategorizovala do pěti nejčastějších odpovědí. Bouchání a strkání uvedlo 33 % učitelek, 27 % učitelek uvedlo kopání, kousání se objevilo u 17 % dotazovaných učitelek, z 13 % se jednalo o vztekání a z 10 % házení různými předměty. Mimo moji kategorizaci se dále objevilo např. bouchání pěstí do nosu, plivání, posmívání, napodobování postav z akčních filmů, rozbití umyvadla, bouchání hlavou o skříň, napadání učitelky.

Otázka č. 9: Ke komu se dítě chová agresivně?

Graf 9: Ke komu se dítě chová agresivně.

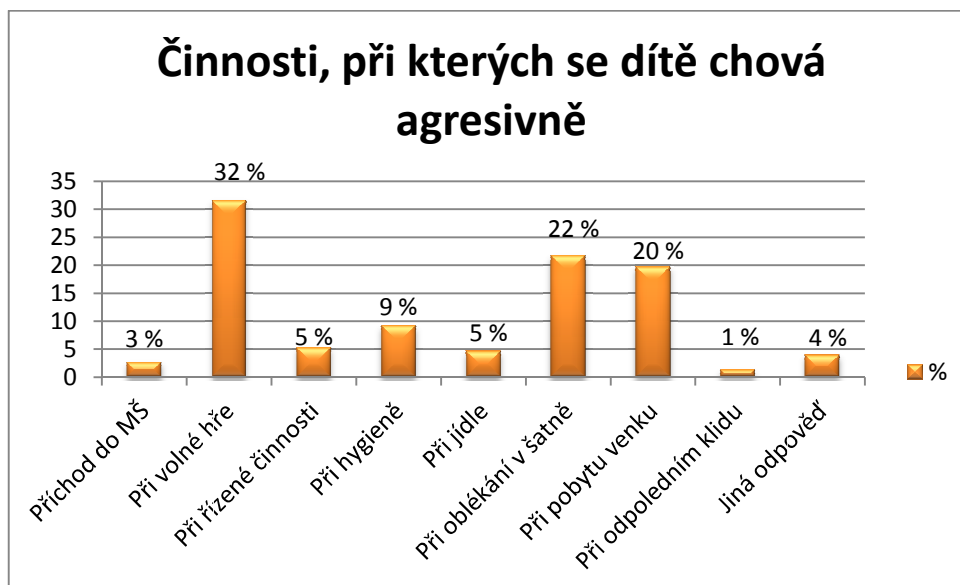
9.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
K rodičům	13	13
K sourozencům	5	5
K pedagogům	13	13
K vrstevníkům	51	53
K hračkám	14	14
K zvířatům	0	0
Jiná odpověď	1	1

Tab. 9: Ke komu se dítě chová agresivně.

Jak lze vyčíst z tabulky, nejvíce dětí se v mém průzkumu projevuje agresivně ke svým vrstevníkům, a to z 53 %, k hračkám se projevuje agresivně 14 % dětí, 13 % dětí projevuje svoji agresivitu směrem k rodičům nebo učitelům, k svým sourozencům 5 % dětí, k zvířa-

tům nebyla zaznamenána žádná odpověď, tedy 0 % dětí. Jiná odpověď byla zastoupena z 1 %, a to k mladším dětem.

Otázka č. 10: V jakých činnostech nebo situacích se u dětí nejčastěji projevuje agresivní chování?

Graf 10: Činnosti, při kterých se dítě chová agresivně.

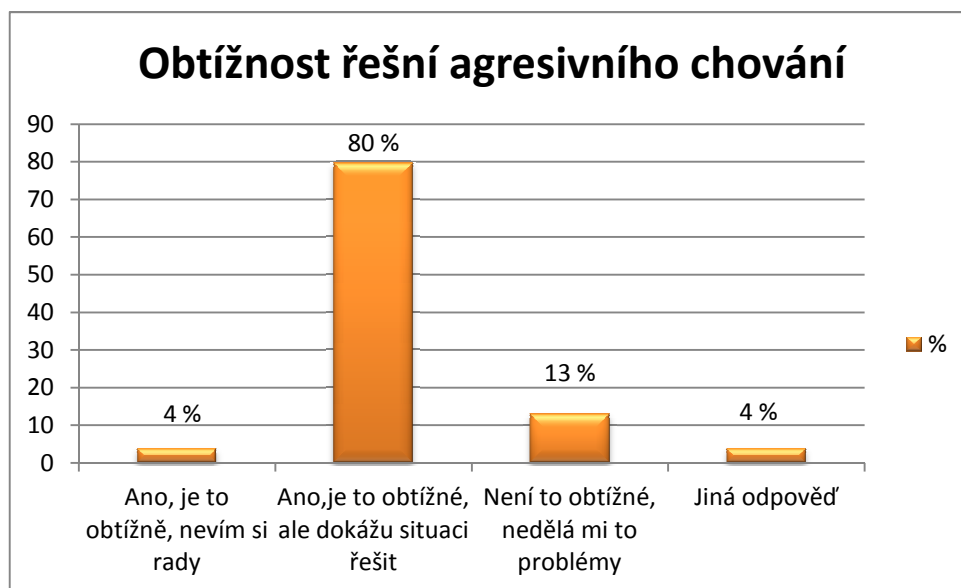
10.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Příchod do MŠ	4	3
Při volné hře	48	32
Při řízené činnosti	8	5
Při hygieně	14	9
Při jídlu	7	5
Při oblékání v šatně	33	22
Při pobytu venku	30	20
Při odpoledním klidu	2	1
Jiná odpověď	6	4

Tab. 10: Činnosti, při kterých se dítě chová agresivně.

Otázka č. 10 zjišťovala, v jakých nejčastějších situacích se děti projevují agresivním chováním. 32 % učitelek uvedlo při volné hře, 22 % učitelek uvedlo při oblékání v šatně, 20 % učitelek uvedlo při pobytu venku, dále při hygieně 9 % učitelek, 5 % při řízené činnosti a

při jídle, příchod do MŠ uvedla 3 % učitelek, 1 % při odpoledním klidu. Odpověď Jiná odpověď uvedla 4 % učitelek. Jednalo se o situace např. při příchodu rodičů, v malém prostoru nebo nezávisle na denních činnostech.

Otázky č. 11: Je pro Vás obtížné řešit agresivní chování?

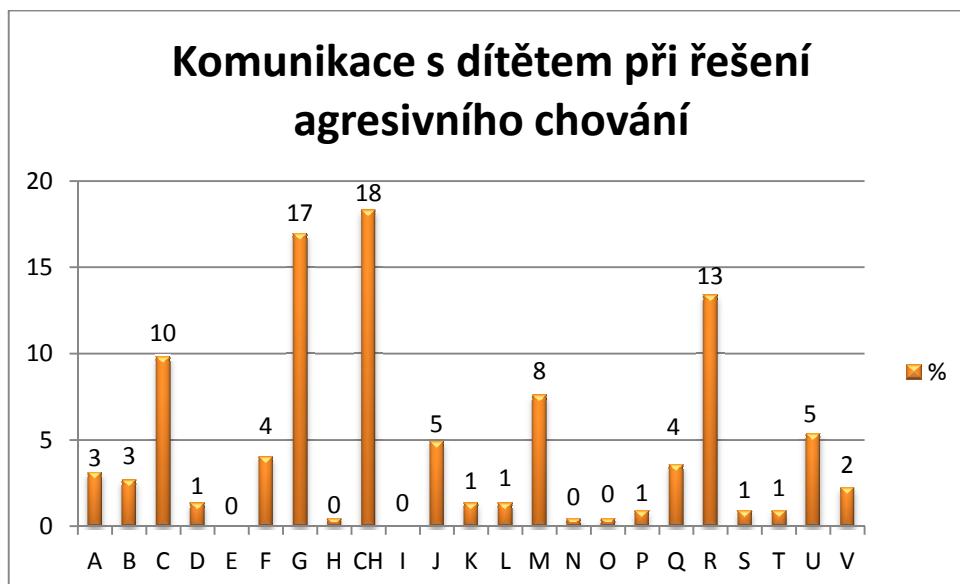
Graf 11: Obtížnost řešení agresivního chování.

11.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Ano, je to obtížné, nevím si rady	2	4
Ano, je to obtížné, ale dokážu situaci řešit	43	80
Není to obtížné, nedělá mi to problémy	7	13
Jiná odpověď	2	4

Tab. 11: Obtížnost řešení agresivního chování.

Z tohoto grafu vyplývá, že pro 80 % dotazovaných učitelek je obtížné řešit agresivní chování, ale zároveň dokážou situaci řešit. Pro 13 % učitelek to není obtížné a nedělá jim to problémy, pro 4 % učitelek to obtížné je a nevědí si rady. Odpověď Jiná odpověď uvedla 4 % dotazovaných učitelek. Jednalo se o odpovědi: Nedokážu situaci řešit tak, aby se neopakovala. Situaci ztěžují sami rodiče tím, že si nepřipouštějí, jaké dítě ve skutečnosti je.

Otázka č. 12: Jakým nejčastějším způsobem komunikujete s dítětem při řešení agresivního chování?

Graf 12: Komunikace s dítětem při řešení agresivního chování.

12.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
A) Uděláš to tak, nebo tak? Můžeš si vybrat.	7	3
B) Ty zase...	6	3
C) Měl/a by sis uvědomit, že...	22	10
D) Tohle jsi udělal/a špatně!	3	1
E) Já kvůli tobě...	0	0
F) Nedělej to, nebo se ti stane..!	9	4
G) Potřebuji, aby. Očekávám, že...	38	17
H) Z tebe jednou vyrostete...	1	0
CH) Co s tím uděláš (uděláme), co navrhuješ?	41	18
I) On/ona je takový/á	0	0
J) Udělej...	11	5
K) Okamžitě běž a udělej...!	3	1
L) Přestaň..., nebo..., běda!	3	1

M) Vidím (slyším), že...	17	8
N) Křik (zvýšení hlasu)	1	0
O) Podívej se na..., vezmi si příklad z...	1	0
P) Já pro tebe..., a ty...	2	1
Q) Ty snad chceš...? Copak ty nechceš?	8	4
R) Je..., je potřeba...Tohle děláme tak a tak...	30	13
S) Ty jsi ale...	2	1
T) To je náš génus! To ses teda vyznamenal!	2	1
U) Jirko...!	12	5
V) Jiná odpověď	5	2

Tab. 12: Komunikace s dítětem při řešení agresivního chování.

Touto otázkou jsem chtěla zjistit, jakým způsobem učitelky mateřských škol komunikují s dětmi při řešení agresivního chování, jelikož některé komunikační způsoby mohou být nevhodné a učitelky tak samy mohou děti provokovat nebo vybízet k agresivním projevům.

Mezi vhodné komunikační způsoby patří odpovědi: *Co s tím uděláš (uděláme), co navrhuješ?* 18 % dotazovaných učitelek zvolilo tuto odpověď. Odpověď *potřebuji, aby. Očekávám, že...,* používá 17 % dotazovaných učitelek. Odpověď *Je..., je potřeba...Tohle děláme tak a tak...* využívá 13 % dotazovaných učitelek. Odpověď *Jirko...!* Označilo 5 % dotazovaných učitelek. *Uděláš to tak nebo tak? Můžeš si vybrat.* Tento komunikační způsob využívají 3 % dotazovaných učitelek.

Mezi nevhodné komunikační způsoby patří odpovědi: *Měl/a by sis uvědomit, že...* V mém dotazníkovém šetření označilo tuto odpověď 10 % dotazovaných učitelek. Odpověď *Udělej...* využívá 5 % dotazovaných učitelek. Odpověď *Ty snad chceš...? Copak ty nechceš?* Označila 4 % dotazovaných učitelek. *Nedělej to, nebo se ti stane...!* Tento komunikační způsob využívají 4 % dotazovaných učitelek. 3 % dotazovaných učitelek komunikuje způsobem: *Ty zase...* 1% dotazovaných učitelek využívá komunikační způsoby: *To je náš gé-*

nius! To ses teda vyznamenal!, Ty jsi ale..., Já pro tebe..., a ty..., Přestaň..., nebo..., běda!, Tohle si udělal/a špatně! Žádná z dotazovaných učitelek nevyužívá tyto komunikační způsoby: Podívej se na..., vezmi si příklad z..., Křik (zvýšení hlasu), On/ona je takový/á, Z tebe jednou vyroste..., Já kvůli tobě...

Odpověď Jiná odpověď označila 2 % dotazovaných učitelek. Odpovídaly např., že situace řeší podle věku a vyspělosti dítěte. Někdy stačí jen gesto. Nedělej kamarádovi nic, co nechceš, aby dělal on tobě.

Na základě těchto výsledků můžeme konstatovat, že většina učitelek mateřských škol, z mého dotazníkového šetření využívá vhodné komunikační způsoby při řešení agresivních projevů dětí.

Otázka č. 13: Při řešení agresivního chování nejčastěji používáte?

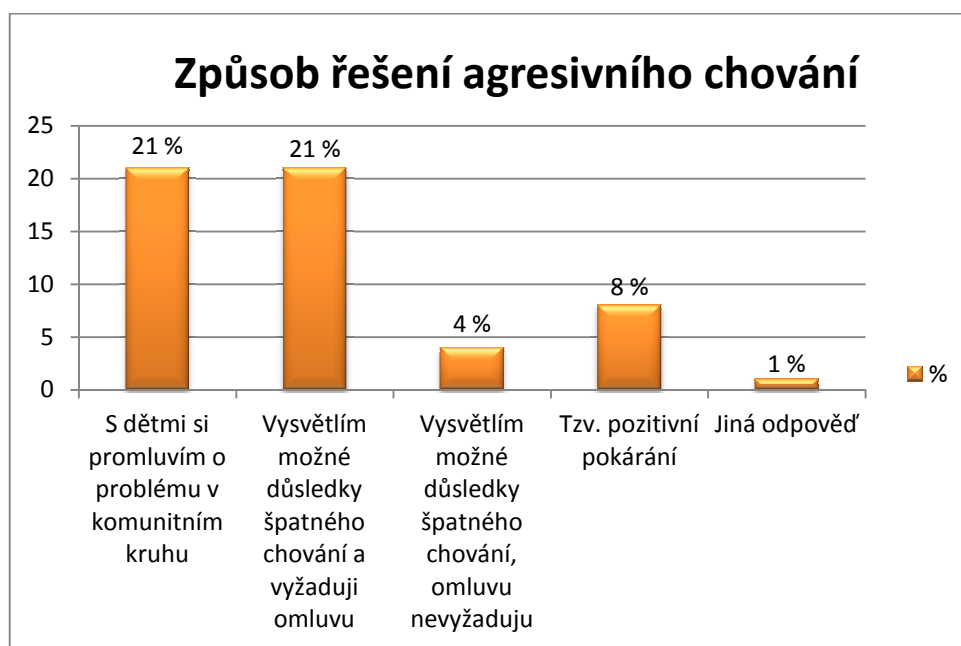

Graf 13 A: Způsob řešení agresivního chování.

13. A	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Na dítě se zlobím	5	3
Dítěti pohrozím	5	3
Dítě štípnu	0	0
Dítěte si chvíli nevšímám	5	3
Dítěti dám pohlavek	0	0
Dítě plácnu po zadku	0	0
Zvýším hlas	15	9
Dítěti plácnu pravítkem přes ruce	0	0
Dítěti zakážu hru s oblíbenou hračkou (činnost)	15	9
S dítětem zatřesu	0	0
Dítě stojí na hanbě	1	1
Dítě se nezúčastní hry	19	11
Dítě udělá pár kliků, dřepů	0	0
Na dítě se mračím	3	2
Na dítě zakřičím	0	0
S dítětem nemluvím	0	0
Úklid	0	0

Dětem dám nějakou činnost, kterou nerady dělají	3	2
Dětem cvrnknu do ucha	0	0
Jiná odpověď	6	4

Tab. 13 A: Způsob řešení agresivního chování – trest.

Graf 13: Způsob řešení agresivního chování.

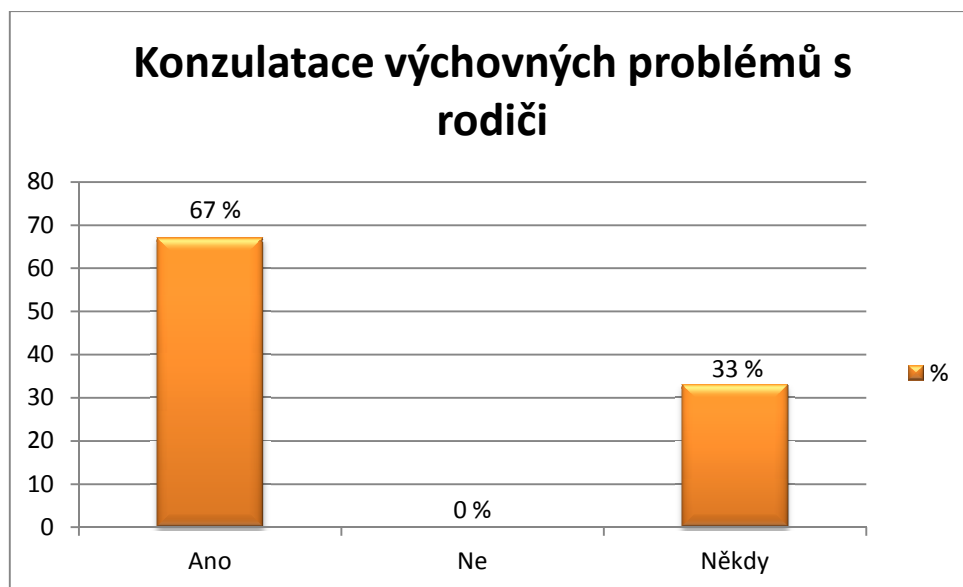
13.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
S dětmi si promluvíme o problému v komunitním kruhu	36	21
Vysvětlím možné důsledky špatného chování a vyžaduji omluvu	35	21
Vysvětlím možné důsledky špatného chování, omluvu nevyžaduji	7	4
Tzv. pozitivní pokárání	14	8
Jiná odpověď	1	1

Tab. 13: Způsob řešení agresivního chování.

Tuto otázku jsem rozdělila na dva grafy a dvě tabulky. První graf a tabulka znázorňuje řešení agresivního chování pomocí trestů. Mezi nejčastější odpovědi patří: Dítě se neúčastní hry, a to u 11 % dotazovaných učitelek. Na dítě zvýší hlas 9 % dotazovaných učitelek. Odpověď Dítěti zakážu oblíbenou činnost (hračku) uvedlo 9 % dotazovaných učitelek. 3 % dotazovaných učitelek uvedla, že se na dítě zlobí, dítěti pohrozí nebo si dítěte chvíli nevšímá. Na dítě se mračí 2 % dotazovaných učitelek. Mezi odpovědi, které žádná učitelka neoznačila, tedy 0 % patří: dítě štípnu, dítěti dám pohlavek, dítě plácnu po zadku, dítěti plácnu pravítkem přes ruce, s dítětem zatřesu, dítě udělá pár kliků nebo dřepů, na dítě zakřičím, s dítětem nemluví, dítě uklízí, dětem cvrnknu do ucha. Položka Jiná odpověď obdržela 4 %, patří sem např. práce u stolečku, dítě jde mimo kolektiv, dítě sedí u stolečku a přemýšlí nad tím, co provedlo.

Druhý graf a tabulka značí jiné způsoby řešení agresivního chování dětí. Z grafu si můžeme všimnout, že nejčastější odpověď, a to z 21 %, patří dvěma položkám, a sice: S dětmi si promluví o problému v komunitním kruhu. Druhá položka, která obdržela taky 21 %, je: Vysvětlím možné důsledky špatného chování a vyžaduji omluvu. 8 % učitelek uvedlo, že používá tzv. pozitivní pokárání, což znamená, že dítěti řeknou, co se jim nelíbilo, co nebylo správné, ale následně dítěti řeknou, co se jim líbilo. Odpověď Jiná odpověď označilo 1 % učitelek s tím, že dítě upozorní na pravidla společného soužití ve třídě.

Otázka č. 14: Konzultujete výchovné problémy dětí s rodiči?

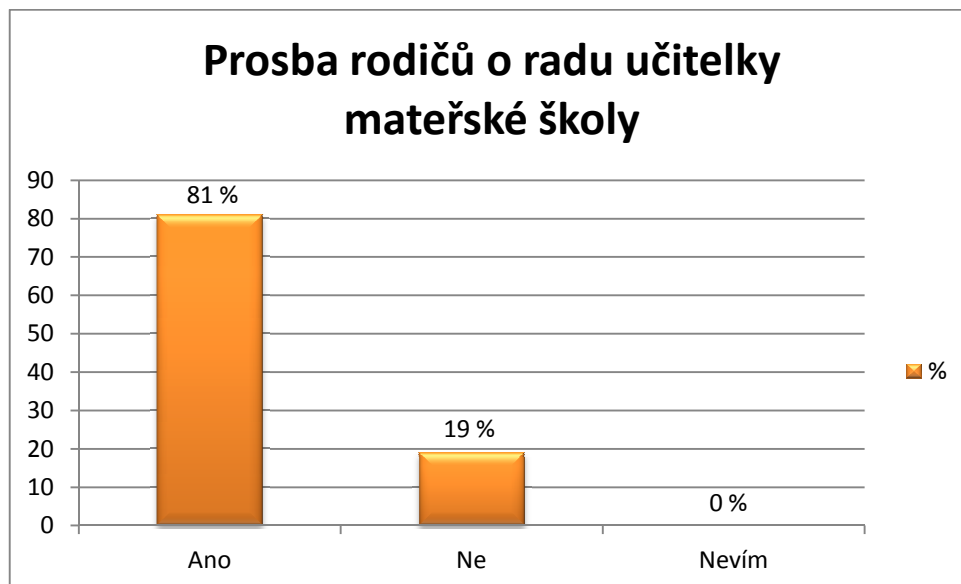
Graf 14: Konzultace výchovných problémů s rodiči.

14.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Ano	36	67
Ne	0	0
Někdý	18	33

Tab. 14: Konzultace výchovných problémů s rodiči.

Z grafu č. 14 vyčteme, že 67 % dotazovaných učitelek konzultuje výchovné problémy dětí s rodiči. 33 % učitelek výchovné problémy konzultuje s rodiči někdy a žádná učitelka neodpověděla ne, tedy 0% učitelek výchovné problémy nekonzultuje.

Otázka č. 15: Stalo se Vám, že by za Vámi přišel rodič s prosbou o radu při řešení výchovných problémů?

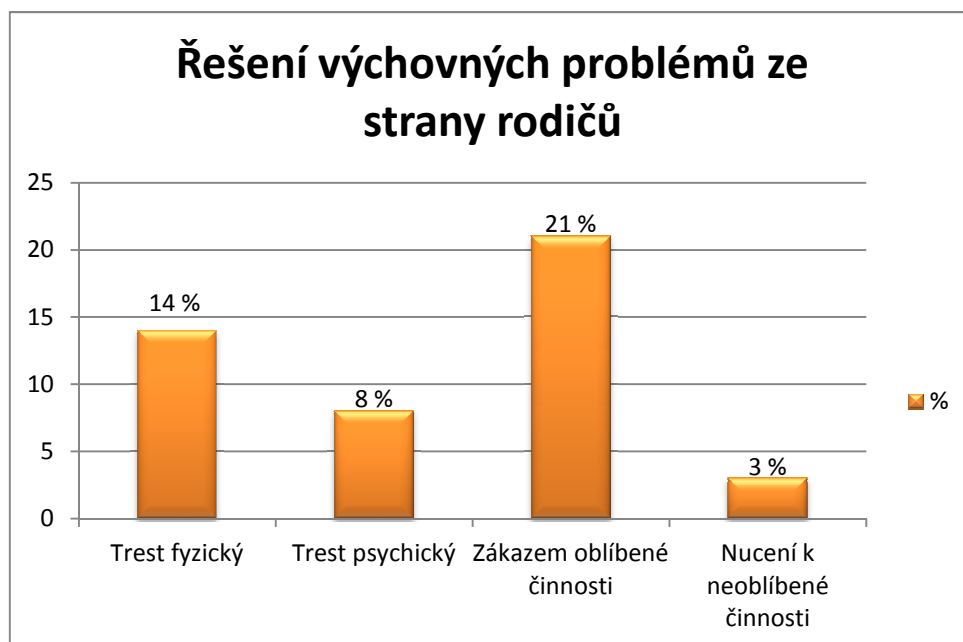
Graf 15: Prosba rodičů o radu učitelky mateřské školy.

15.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Ano	44	81
Ne	10	19
Nevím	0	0

Tab. 15: Prosba rodičů o radu učitelky mateřské školy.

Tato otázka zjišťovala, zda se učitelky setkaly s rodiči, kteří si k učitelce přišli pro radu ohledně výchovných problémů dítěte. Na odpověď ANO odpovědělo 81 % učitelek, na odpověď NE 19 % učitelek a 0 % učitelek odpovědělo NEVÍM.

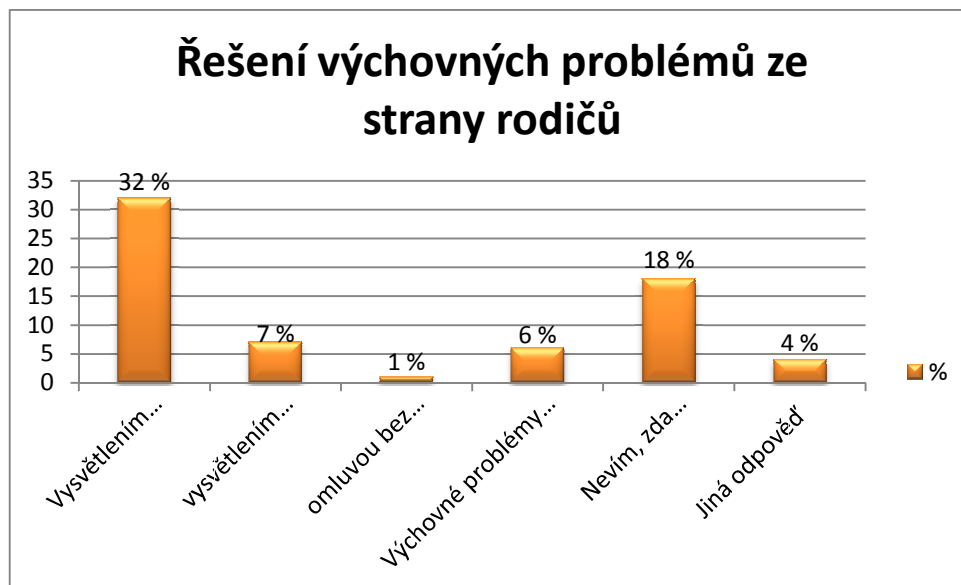
Otázka č. 16: Snaží se rodiče nějakým způsobem výchovné problémy řešit?

Graf 16 A: Řešení výchovných problémů ze strany rodičů – trestem.

16. A	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Trest fyzický	16	14
Trest psychický	9	8
Zákazem oblíbené činnosti	23	21
Nucení k neoblíbené činnosti	3	3

Tab. 16 A: Řešení výchovných problémů ze strany rodičů – trestem.

Graf 16: Řešení výchovných problémů ze strany rodičů

16.	Absolutní čet- nost	Relativní četnost [%]
Vysvětlením důsledků špatného chování, omluva	20	32
Vysvětlením důsledků špatného chování bez omluvy	8	7
Omluvou bez vysvětlení důsledků špatného chování	1	1
Výchovné problémy neřeší	7	6
Nevím, zda výchovné problémy řeší	20	18
Jiná odpověď	5	4

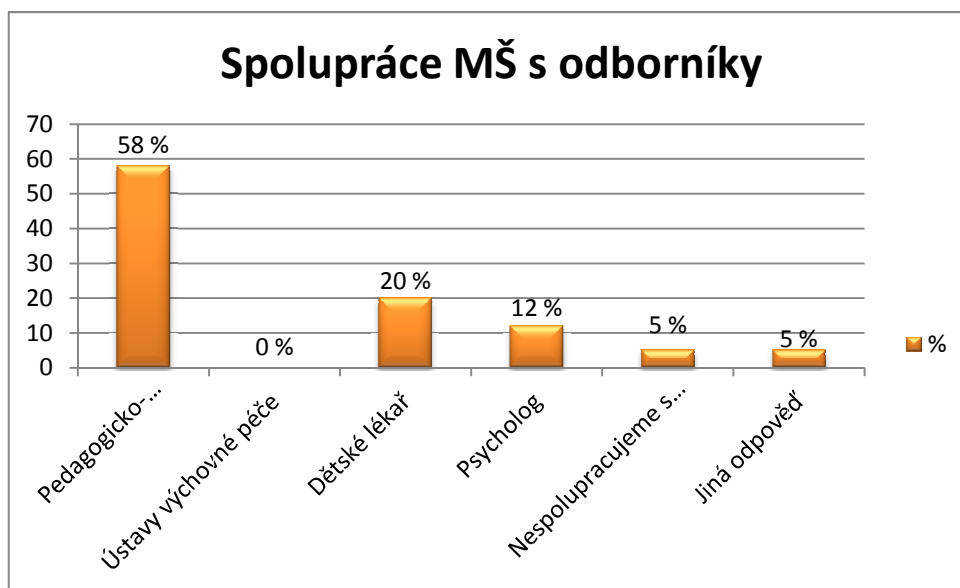
Tab. 16: Řešení výchovných problémů ze strany rodičů.

Otázku č. 16 jsem opět rozdělila na dva grafy a dvě tabulky. První graf 16 A ukazuje, jakým způsobem trestají rodiče své děti. Nejčastější odpověď je zákaz oblíbené činnosti, či hračky a to z 21 % dotazovaných učitelek. Z 14 % se jedná o fyzický trest, z 8 % o trest psychický. Poslední možností je zákaz oblíbené činnosti, kterou zaznamenala 3 % učitelek.

Druhý graf a tabulka znázorňují, jakým jiným způsobem rodiče řeší výchovné problémy dětí. Vysvětlením důsledků špatného chování a omluva označilo 32 % učitelek. Odpověď nevím, zda výchovné problémy řeší, označilo 18 % učitelek. Vysvětlením důsledků špat-

ného chování označilo 7 % učitelek. 6 % učitelek označilo odpověď, že výchovné problémy dětí neřeší. 1 % učitelek označilo, že rodiče vyžadují po dítěti omluvu, avšak bez vysvětlení. Na odpověď Jiná odpověď reagovala 4 % dotazovaných učitelek takto: rodiče uplácí děti cukrovinkami, nechtějí slyšet pravdu a ve své výchově jsou nedůslední.

Otázka č. 17: Spolupracujete v rámci mateřské školy s nějakými odborníky?

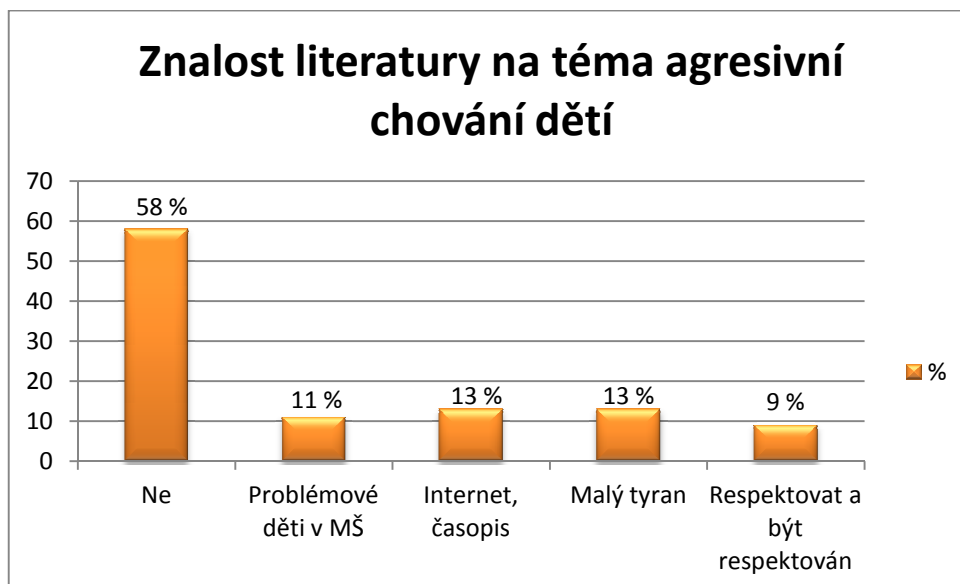
Graf 17: Spolupráce MŠ s odborníky.

17.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Pedagogicko-psychologické poradny	47	58
Ústavy výchovné péče	0	0
Dětské lékař	16	20
Psycholog	10	12
Nespolupracujeme s odborníky	4	5
Jiná odpověď	4	5

Tab. 17: Spolupráce MŠ s odborníky.

Z grafu je patrné, že 58 % mateřských škol pracuje s pedagogicko-psychologickou poradnou. S dětským lékařem spolupracuje 20 % mateřských škol. S psychologem 12 % mateřských škol. 5 % mateřských škol nespolupracuje s žádnými odborníky. 5 % učitelek uvedlo jinou odpověď, a to většinou SPC – speciálně pedagogické centrum.

Otázka č. 18: Znáte nějakou literaturu, která se zabývá agresivním chováním u dětí, a jakou?

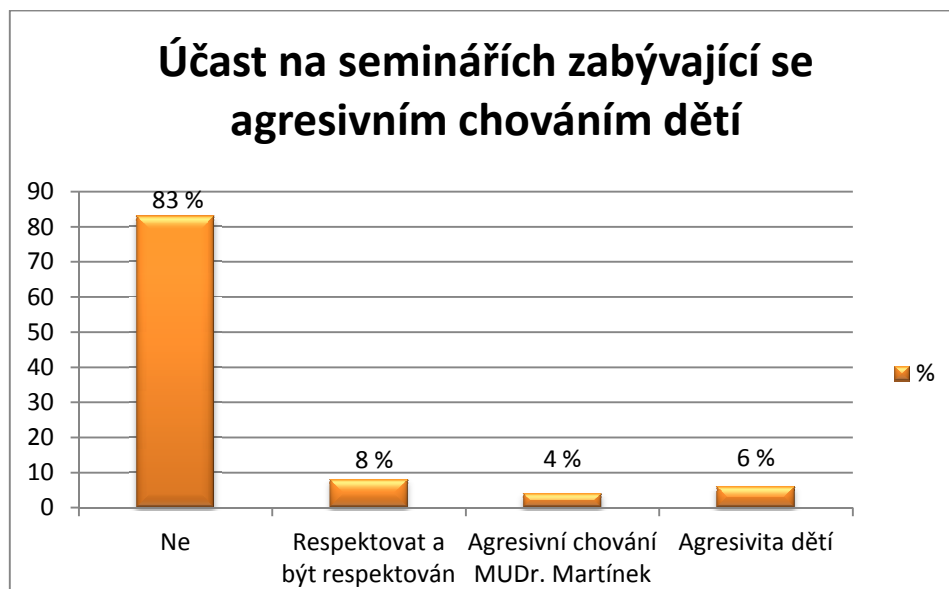
Graf 18: Znalost literatury na téma agresivní chování dětí.

18.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Ne	26	55
Problémové děti v MŠ	5	11
Internet, časopis	6	13
Malý tyran	6	13
Respektovat a být respektován	4	9

Tab. 18: Znalost literatury na téma agresivní chování dětí.

Tato otázka byla otevřená a měla zjistit, zda učitelky mateřských škol znají nějakou literaturu týkající se agresivního chování dětí. 55 % učitelek uvedlo, že takovou literaturu neznají, 13 % učitelek odpovědělo, že čerpají z internetu a časopisů (např. časopis Informatorium, internetové stránky PPP), 13 % učitelek uvedlo knihu: Malý tyran, autor Jiřina Prekopová, 11 % učitelek uvedlo knihu: Problémové děti v mateřské škole, autor Alexander Sagi. A 9 % procent učitelek uvedlo knihu Respektovat a být respektován, autor Pavel Kopřiva.

Otázka č. 19: Účastnila jste se nějakého semináře/kurzu, který se zabýval agresivním chováním dětí, a o jaký seminář/kurz se jednalo?

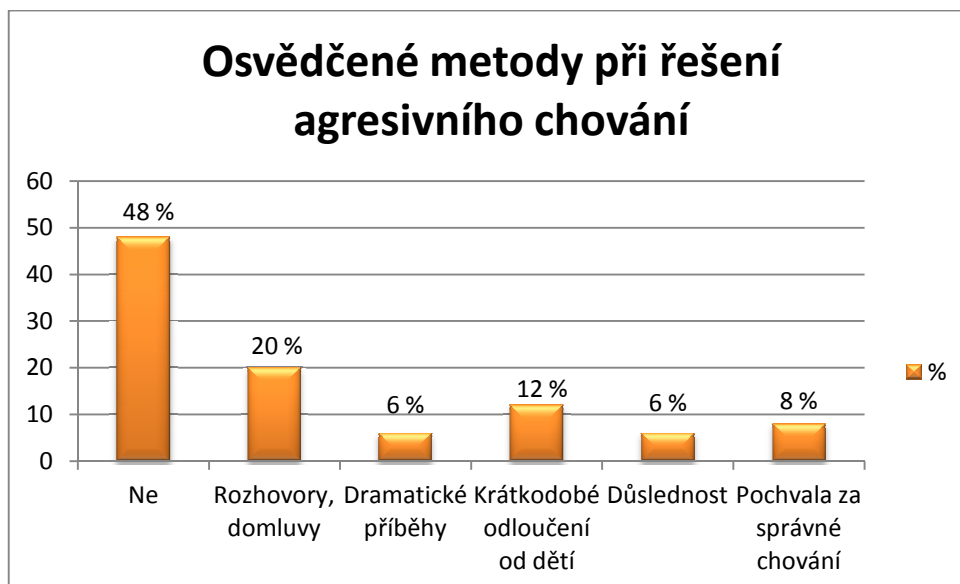
Graf 19: Účast na seminářích zabývajících se agresivním chováním dětí.

19.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Ne	43	83
Respektovat a být respektován	4	8
Agresivní chování MUDr. Martínek	2	4
Agresivita dětí	3	6

Tab. 19: Účast na seminářích zabývajících se agresivním chováním dětí.

Otázka č. 19 byla otevřená otázka. Tuto otázku nebylo těžké kategorizovat, protože se mnoho odpovědí nenaskytlo. Z 83 % se učitelky mateřských škol nezúčastnily semináře či kurzu týkajících se agresivního chování. 8 % se zúčastnilo semináře Respektovat a být respektován. 6 % učitelek uvedlo, že se zúčastnily semináře o agresivitě dětí, ale neuvedly, kde tento seminář byl nebo kdo jej vedl. A 4 % učitelek navštívila seminář Agresivní chování vedený MUDr. Martínkem.

Otázka č. 20: Máte nějaké osvědčené metody při řešení agresivního chování? Pokud ANO, prosím vypište jaké.

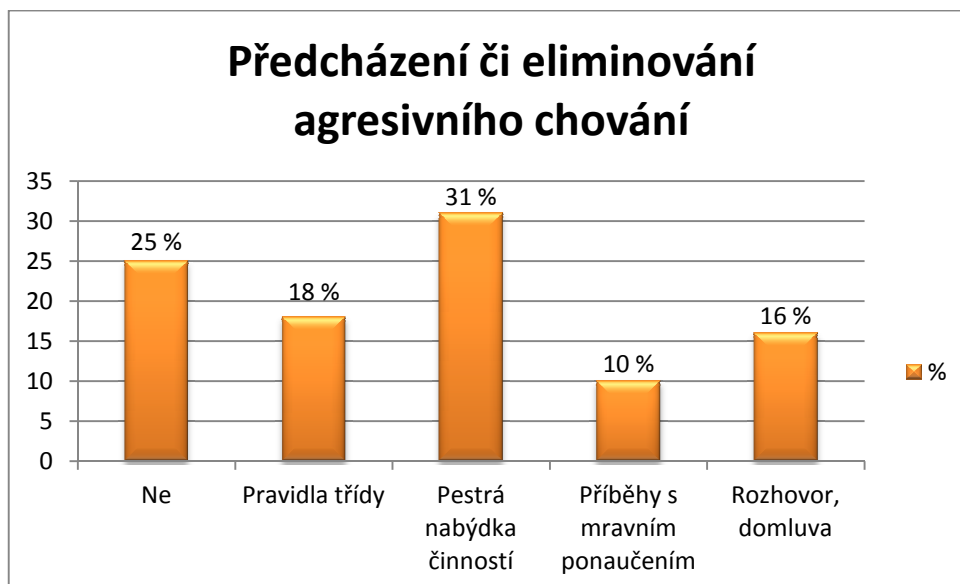
Graf 20: Osvědčené metody při řešení agresivního chování.

20.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Ne	24	48
Rozhovory, domluvy	10	20
Dramatické příběhy	3	6
Krátkodobé odloučení od dětí	6	12
Důslednost	3	6
Pochvala za správné chování	4	8

Tab. 20: Osvědčené metody při řešení agresivního chování.

Z následujícího grafu vyplývá, že 48 % učitelek nepoužívá a nemá žádné osvědčené metody při zvládnání agresivního chování. 20 % dotazovaných učitelek uvedlo, že používá nejčastěji rozhovory a domluvy. 12 % učitelek se osvědčilo krátkodobé odloučení od ostatních dětí. 8 % učitelek využívá pochvaly za správné chování. 6 % učitelek uplatňuje dramatické příběhy a důslednost.

Otázka č. 21: Snažíte se nějakým způsobem předcházet či eliminovat agresivnímu chování u dětí? Pokud ANO, doplňte jakým způsobem.

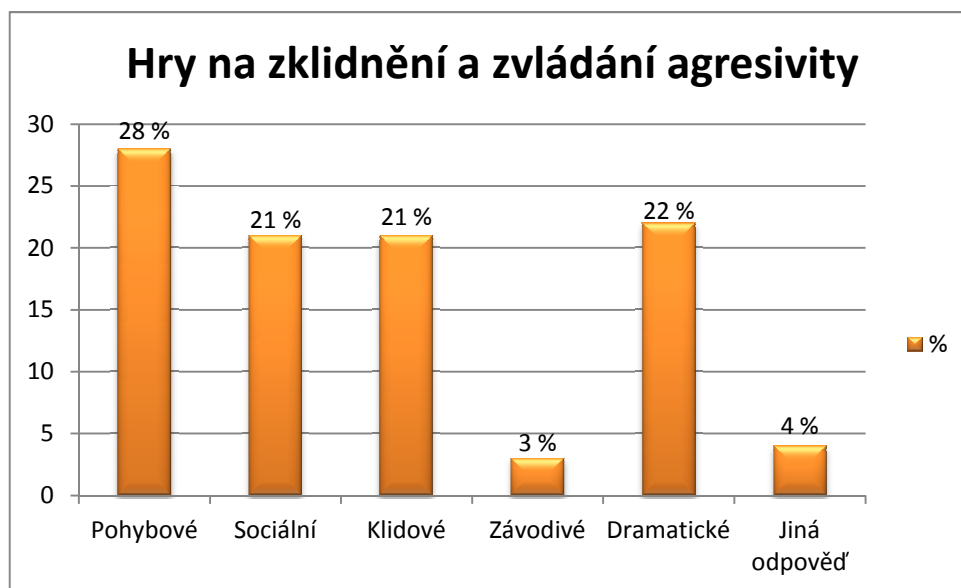
Graf 21: Předcházení či eliminování agresivního chování.

21	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Ne	13	25
Pravidla třídy	9	18
Pestrá nabídka činností	16	31
Příběhy s mravním ponaučením	5	10
Rozhovor, domluva	8	16

Tab. 21: Předcházení či eliminování agresivního chování.

Otázka č. 21 byla otevřená otázka. Z grafu vyplývá, že 31 % dotazovaných učitelek se snaží předcházet tomuto problému pestrou nabídkou činností. 25 % dotazovaných učitelek se tomuto problému nesnaží předcházet. 18 % dotazovaných učitelek předchází či eliminuje agresivní chování vyžadováním stanovených pravidel třídy. 16 % učitelek využívá rozhovor či domluvu a 10 % dotazovaných učitelek se snaží tomuto problému čelit pomocí příběhů s mravním ponaučením.

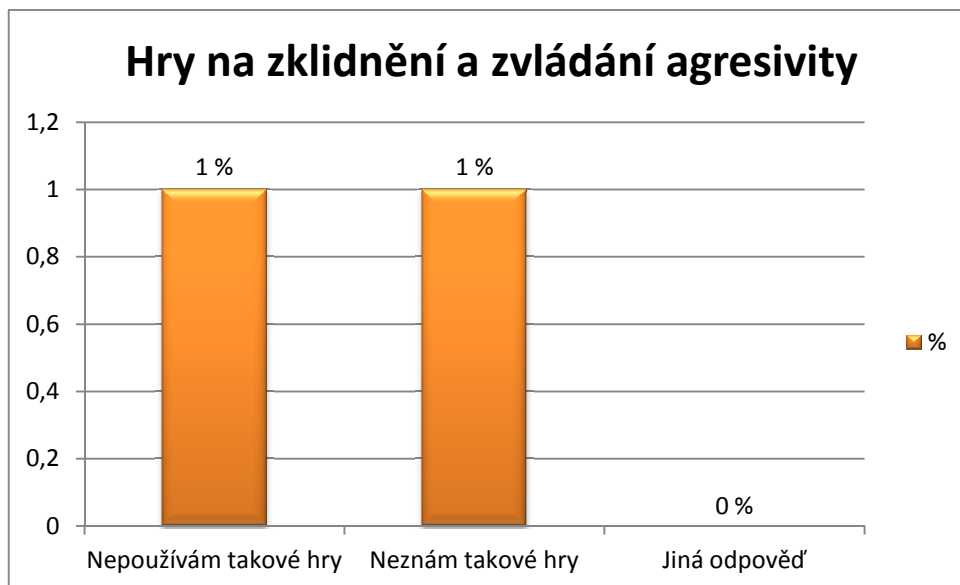
Otázka č. 22: Používáte nějaké hry na zklidnění a zvládnání agresivity?

Graf 22 A: Hry na zklidnění a zvládnání agresivity.

22. A	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Pohybové	43	28
Sociální	32	21
Klidové	32	21
Závodivé	5	3
Dramatické	34	22
Jiné	6	4

Tab. 22 A: Hry na zklidnění a zvládnání agresivity.

Graf 22: Hry na zklidnění a zvládnání agresivity.

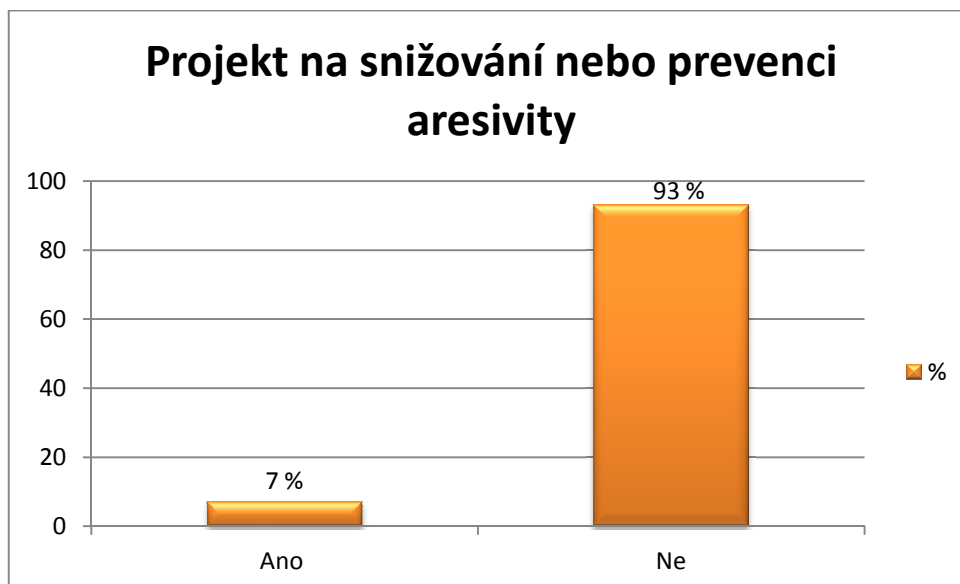
22.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Nepoužívám takové hry	2	1
Neznám takové hry	1	1
Jiná odpověď	0	0

Tab. 22: Hry na zklidnění a zvládnání agresivity.

Tato otázka zjišťovala, zda učitelky mateřských škol využívají hry na zklidnění a zvládnání agresivity. Z grafu 22 A vyčteme, že učitelky mateřských škol využívají nejvíce pohybových her, a to z 28 %. Dramatické hry využívá 22 %. Sociální a klidové hry zařazuje 21 % dotazovaných učitelek. 3 % dotazovaných učitelek volí závodivé hry. U odpovědi Jiná odpověď se vyjádřila 4 % dotazovaných učitelek, že využívají psychomotorické hry, námětové a tvořivé nebo vymýšlí hry adekvátně k dané situaci.

Z druhého grafu je zřejmé, že 1 % dotazovaných učitelek nepoužívá takové hry a 1 % dotazovaných učitelek takové hry nezná. Na odpověď Jiná odpověď nikdo neodpověděl tedy, 0 %.

Otázka č. 23: Máte ve Vaší MŠ vytvořený nějaký projekt na snižování nebo prevenci agresivity?

Graf 23: Projekt na snižování nebo prevenci agresivity.

23.	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Ano (uveďte jaký)	4	7
Ne	50	93

Tab. 23: Projekt na snižování nebo prevenci agresivity.

Z tohoto grafu můžeme lehce vyčíst, že 93 % dotazovaných učitelek uvedlo, že jejich mateřská škola nemá vytvořený žádný projekt na snižování či prevenci agresivních projevů dětí. 7 % učitelek odpovědělo na tuto otázku ANO, jednalo se především o programy v rámci třídního vzdělávacího programu, název nebyl uveden. Další program nesl název Prevence agresivního chování a poslední byl uveden jako Minimální preventivní program.

5.2 Shrnutí výsledků výzkumu a doporučení pro praxi

Tato podkapitola obsahuje shrnutí výsledků dotazníkového šetření praktické části bakalářské práce. Odpovídám zde na výzkumné otázky a taky dávám možná doporučení pro praxi.

Výzkumná otázka č. 1

U první výzkumné otázky se snažím zjistit, kolik dětí se projevuje agresivním chováním a jaký je věk těchto dětí. Z výsledků dotazníkového šetření vyplynulo, že podle učitelek mateřských škol se projevy agresivního chování u dětí vyskytují, a to z 55 %. Překvapilo mě, že některé učitelky mateřských škol uváděly větší počet než dvě děti, které se projevují agresivním chováním v jedné třídě. Z výsledků tohoto dotazníkového šetření taky vyšlo, že nejčastěji se agresivním chováním projevují děti ve věkovém rozmezí 5 - 6 let přičemž se převážně se jedná o chlapce.

Výzkumná otázka č. 2

Další výzkumnou otázkou zjišťuji, s jakými projevy agresivního chování se učitelky setkávají. Z výsledků vyplynulo, že učitelky se setkávají nejčastěji s útočným fyzickým jednáním nebo třeba se vztekáním a odmlouváním. V konkrétních situacích se jedná především o bouchání, strkání, kopání dokonce i kousáním.

Z výsledků jsem taky zjistila, že děti se nejčastěji projevují agresivně ke svým vrstevníkům v menší míře k hračkám, pedagogům, rodičům nebo sourozencům.

Výzkumná otázka č. 3

Třetí výzkumnou otázkou zjišťuji, v jakých činnostech nebo situacích se u dětí objevují projevy agresivního chování. Z výsledků dotazníkového šetření vyplynulo, že děti se nejčastěji projevují agresivním chováním při volných hrách ve třídě, dále učitelky uváděly, že se takové chování musí často řešit při oblékání v šatně, kde bývá na malém prostoru moc dětí, a tak mezi nimi snadno dochází ke konfliktům mezi dětmi. Dále se takové chování často vyskytuje při pobytu venku, při hygieně, při obědě, ale i při řízené činnosti. Dá se říct, že toto chování se objevuje nezávisle na denních činnostech.

Výzkumná otázka č. 4

Tato výzkumná otázka zjišťovala, zda je pro učitelky mateřských škol obtížné řešit projevy agresivního chování a jakým způsobem toto chování řeší, a taky to, jak s dítětem komunikují při řešení projevů agresivního chování. Učitelky mateřských škol nejčastěji uváděly,

že řešení agresivních projevů je obtížné, ale že si s tímto problémem dokážou poradit. Dále z výsledků dotazníkového šetření vychází, že učitelky řeší projevy agresivního chování vhodnými komunikačními způsoby. Projevy agresivního chování učitelky mateřských škol řeší, jak pomocí trestů, tak formou domluv, vysvětlováním či omlouvou. Nejčastější trest, který učitelky využívají je, že, se děti např. nezúčastní hry, dětem je odebrána oblíbená hračka či zakázána oblíbená činnost, nebo se na dítě zlobí. Většina učitelek mateřských škol nemá nějaké jednotné osvědčené metody při zvládnání agresivních projevů. Většina učitelek mateřských škol se snaží o výchovných problémech dětí komunikovat s rodiči. Rodiče podle učitelek agresivní chování většinou řeší s dítětem, a to nejčastěji odebráním výhod a vysvětlením důsledků špatného chování.

Výzkumná otázka č. 5

Poslední výzkumnou otázkou zjišťuji, zda se učitelky mateřských škol snaží nějakým způsobem předcházet agresivním projevům dětí. Zajímala jsem se, zda učitelky znají nějakou literaturu nebo se zúčastnily nějakého semináře/kurzu týkajícího se tohoto problému. Zda využívají hry pro zklidnění a zvládnání agresivních projevů a zda v rámci mateřské školy mají vytvořený nějaký projekt nebo program na prevenci či snižování agresivního chování. Z výsledku dotazníkového šetření vyplynulo, že většina učitelek mateřských škol nezná literaturu, zabývající se agresivním chováním. Ty, které tuto literaturu znají, čerpají informace z internetu, z časopisů, ale i z knih. Konkrétně se jedná o knihy Malý tyran, Respektovat a být respektován, Problémové děti v mateřské škole. Velká většina učitelek nenavštívila žádný seminář týkající se agresivních projevů dětí. Pokud ano, jednalo se o semináře Respektovat a být respektován nebo Agresivní chování dětí. Některé učitelky mateřských škol se snaží předcházet agresivnímu chování např. pestrou nabídkou činností, stanovenými pravidly třídy či příběhy s mravním ponaučením. Většina učitelek taky využívá hry na zklidnění a zvládnání agresivity, nejčastěji se jedná o hry pohybové, dramatické, sociální a klidové. Projekt na snižování nebo prevenci agresivních projevů dětí má v mateřské škole jen minimum učitelek, přičemž se většinou jedná o programy v rámci třídního vzdělávacího programu.

Doporučení pro praxi

Cílem dotazníkového šetření bylo zjistit, zda se agresivní chování u dětí předškolního věku objevuje. Z výsledků dotazníkového šetření bylo zjištěno, že projevy agresivního chování se u dětí předškolního věku vyskytují. Většina učitelek, přesně 55 %, v mém dotazníkovém

šetření musí řešit projevy agresivního chování ve své třídě. Z 55 % učitelek mateřských škol, které musejí řešit denně tento problém, je to pro 80 % obtížné. Je důležité, aby učitelky mateřských škol nebraly projevy agresivního chování u dětí na lehkou váhu, protože pokud se tyto projevy neusměrní v mateřské škole, na základní škole se tyto problémy budou jen stupňovat a mohly by vést ke vzniku šikany. Proto si myslím, že učitelky mateřských škol by měly tomuto tématu věnovat čas a prostudovat současnou odbornou literaturu. Dále pokud mají možnost, by se měly zúčastnit i seminářů zaměřených na tento problém. Další návrhem pro výzkum by mohlo být, zda pro učitelky mateřských škol existuje dostatek seminářů zabývajících se touto problematikou. Z výsledků dotazníkové šetření dále vyplynulo, že většina učitelek mateřských škol jedná vhodným komunikačním způsobem při řešení agresivního chování. Přesto ale ne všechny tento problém řeší adekvátně k dané situaci. Z mého dotazníkového šetření vyplynulo, že 47 % tento problém řeší pomocí různých trestů. Z teoretické části jsme se dozvěděli, že trest je velice problematický a může vést k mnoha negativním následkům, jako je i agrese (tento problém trestů zmiňuje ve své knize např. Čapek, 2008). Učitelky mateřských škol tak možná nevědomky pomocí trestů projevy agresivního chování u dětí předškolního věku podporují. Dalším doporučením by mohlo být, aby se učitelky snažily předcházet či eliminovat tento problém. Z výsledků dotazníkového šetření mně vyšlo, že 25 % učitelek mateřských škol se žádným způsobem nesnaží těmto problémům zamezit či je eliminovat. Na základě těchto zjištění bych doporučila, aby si mateřské školy vytvořily program pro děti na snižování či eliminaci agresivních projevů dětí. Nejlepším řešením tohoto problému by bylo, kdyby v každé mateřské škole fungoval psycholog nebo jiný odborník, který by učitelkám mateřských škol pomáhal řešit problémy spojené s projevy agresivního chování.

ZÁVĚR

Bakalářská práce se zabývá projevy agresivního chování u dětí předškolního věku. Toto téma jsem si vybrala zejména proto, že jako společnost jsme obklopeni agresivním chováním čím dál víc, a to v různých směrech našeho života, které nás, ať již chceme nebo ne, určitým způsobem ovlivňují – a sice především v předškolním věku.

V tomto období na dítě působí zejména rodina a nejbližší okolí, ale mateřská škola hraje taky významnou výchovnou úlohu. Projevy agresivního chování není lehké řešit a ne vždy nalezneme to správné východisko při řešení tohoto problému. I tehdy, když je naším záměrem dítěti pomoci, často v něm můžeme sami provokovat agresivní projevy chování, aniž bychom chtěli. Považuji za nutné děti od samotného začátku vést správných směrem, ukazovat jim vhodná řešení různých problémů, a začne-li se toto chování objevovat, je důležité tento problém řešit ihned. Pokud se tak nestane, projevy agresivního chování by mohly přetrvávat do pozdějšího věku a jejich řešení by mohlo být mnohem složitější. Avšak abychom mohli nějakým způsobem záměrně ovlivňovat toto negativní chování, je velmi důležité nastudovat danou problematiku a neustále se o ni zajímat.

Téma agresivních projevů dětí předškolního věku je značně rozsáhlé. Cílem bylo přinést základní a podstatné informace o tomto problému.

V teoretické části vymezuji základní pojmy, druhy agrese i jejich směry, projevy a příčiny agresivních projevů chování a taky možnosti řešení tohoto problému.

V praktické části jsem si kladla za cíl zjistit, zda se toto chování vyskytuje u dětí předškolního věku, jakým způsobem učitelky mateřských škol řeší toto chování a zda toto chování vnímají jako komplikovaný problém, se kterým se nelehce vypořádávají. Tyto informace jsem zjišťovala pomocí dotazníkového šetření v mateřských školách ve Zlínském kraji, dotazník byl určen učitelkám mateřských škol. Z výsledků výzkumu vyplynulo, že agresivní projevy u dětí nejsou nijak ojedinělé, a že většina učitelek tento problém musí řešit denně. Učitelky mateřských škol tento stav vnímají jako problematický, který však zvládají řešit. Myslím si, že je důležité, aby se učitelky mateřských škol vzdělávaly v této oblasti a mohly tak s dětmi problémy řešit vhodným způsobem. Celkově by se tak snažily předcházet projevům agresivního chování a nemusely by na tento problém reagovat, až přijde. Z tohoto důvodu bych doporučovala vytvořit program pro prevenci a eliminaci agresivních projevů dětí předškolního věku.

Měli bychom si uvědomit, že projevy agresivního chování nevymizí, ani se neztratí, budou tu vždy. Záleží pouze na nás, v jaké míře se budou objevovat, jak k tomuto problému budeme přistupovat a zda se nám podaří dětem ukázat tu správnou cestu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] ANTIER, Edwige. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-808-2.
- [2] ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-X.
- [3] ČAPEK, Robert. *Odměny a tresty ve školní praxi*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1718-0.
- [4] ČERMÁK, Ivo. *Dětská agrese: Společenské vědy*. Brno: Akademické nakladatelství, 1998. ISBN 80-7204-098-7.
- [5] ERKERT, Andrea. *Hry pro usměrňování agresivity: 100 námětů pro činnosti s dětmi ve věku od 3 do 8 let*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-938-0.
- [6] FIELDOVÁ, M. Evelyn. *Jak se bránit šikaně: praktický rádce pro děti, rodiče i učitele*. Praha: Ikar, 2009. ISBN 978-80-249-1176-2.
- [7] GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.
- [8] KAST-ZAHN, Annette. *Jak společně s dětmi zvládat výchovné krize*. Brno: Computer Press, 2007. ISBN 978-80-251-1557-2.
- [9] KOHOUT, Karel. *Základy obecné pedagogiky*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2007. ISBN 978-80-86723-38-9.
- [10] KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-014-3.
- [11] KOLLÁRIKOVÁ, Zuzana a Branislav PUPALA. *Předškolní a primární pedagogika: Předškolská a elementární pedagogika*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-585-7.
- [12] KOPŘIVA, Pavel at al. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2008. ISBN 978-80-904030-0-0.
- [13] KUSÁK, Pavel a Pavel DAŘÍLEK. *Pedagogická psychologie – A*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0294-7.
- [14] LANIADO, Nessia. *Máte neklidné dítě?* Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-868-6.
- [15] MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.

- [16] MATĚJČEK, Zdeněk. *Po dobrém nebo po zlém?* Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-486-9.
- [17] MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Jak a proč nás trápí děti?* Praha: Grada Publishing, 1997. ISBN 80-7169-587-4.
- [18] ONDRÁČEK, Petr. *Františku, přestaň konečně zlobit, nebo.* Praha: ISV 2003. ISBN 80-86642-18-6.
- [19] ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu. 6., revidované a doplněné vydání.* Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3133-9.
- [20] ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu.* Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6.
- [21] PRŮCHA, J., E. Walterová a J. MAREŠ. *Pedagogický slovník: 4. Aktualizované vydání.* Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.
- [22] SVOBODOVÁ, Eva at al. *Vzdělávání v mateřské škole: školní a třídní vzdělávací program.* Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-774-9.
- [23] ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk. *Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu.* Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-689-6.
- [24] ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Slovník dětského světa, aneb rozumíme si?* Praha: Mladá fronta, 2006. ISBN 80-204-1513-0.
- [25] ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. Jak usměrňovat agresivitu. In: *Zskola* [online]. 2007 [cit. 2012-03-25]. Dostupné z: <http://www.zkola.cz/zkedu/rodiceaverejnost/vychovadetiadospivajicich/24991.aspx>
- [26] ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Komunikace mezi rodičem a dítětem: styly a techniky komunikace, komunikace rodiče ve vztahu k dítěti, vývojová období dítěte, komunikace v náročných situacích.* Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2698-4.
- [27] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání.* Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-0956-0.
- [28] VÁGNEROVÁ, Kateřina et al. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče.* Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-611-7.
- [29] TĚTHALOVÁ, Marie. Agrese vůči pedagogům narůstá. A to i ve školce. *Informátorium*. 2010, č. 3, s. 13. ISSN 1210-7506.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

MŠ	Mateřská škola
SŠP	Střední škola pedagogická
SŠ	SŠP
VOŠP	Vyšší odborná škola pedagogická
VOŠ	Vyšší odborná škola
VŠP	Vysoká škola pedagogická
VŠ	Vysoká škola

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1 Nejvyšší dosažené vzdělání.

Graf č. 2 Délka praxe v mateřské škole.

Graf č. 3 Děti s projevy agresivního chování.

Graf č. 4 Počet dětí s projevy agresivního chování ve třídě.

Graf č. 5 Projevy agresivního chování – chlapci, dívky.

Graf č. 6 Věkové rozmezí dětí.

Graf č. 7 Projevy agresivního chování.

Graf č. 8 Projevy agresivního chování.

Graf č. 9 Ke komu se dítě chová agresivně.

Graf č. 10 Činnosti, při kterých se dítě chová agresivně.

Graf č. 11 Obtížnost řešení agresivního chování.

Graf č. 12 Komunikace s dítětem při řešení agresivního chování.

Graf č. 13 A Způsob řešení agresivního chování.

Graf č. 13 Způsob řešení agresivního chování.

Graf č. 14 Konzultace výchovných problémů s rodiči.

Graf č. 15 Prosba rodičů o radu učitelky mateřské školy.

Graf č. 16 A Řešení výchovných problémů ze strany rodičů.

Graf č. 16 Řešení výchovných problémů ze strany rodičů.

Graf č. 17 Spolupráce mateřské školy s odborníky.

Graf č. 18 Znalost literatury na téma agresivní chování dětí.

Graf č. 29 Účast na seminářích zabývajících se agresivním chováním dětí.

Graf č. 20 Osvědčené metody při řešení agresivního chování.

Graf č. 21 Předcházení či eliminování agresivního chování.

Graf č. 22 A Hry na zklidnění a zvládnání agresivity.

Graf č. 22 Hry na zklidnění a zvládnání agresivity.

Graf č. 23 Projekt na snižování nebo prevenci agresivity.

SEZNAM TABULEK

- Tabulka č. 1 Nejvyšší dosažené vzdělání.
- Tabulka č. 2 Délka praxe v mateřské škole.
- Tabulka č. 3 Děti s projevy agresivního chování.
- Tabulka č. 4 Počet dětí s projevy agresivního chování ve třídě.
- Tabulka č. 5 Projevy agresivního chování – chlapci, dívky.
- Tabulka č. 6 Věkové rozmezí dětí.
- Tabulka č. 7 Projevy agresivního chování.
- Tabulka č. 8 Projevy agresivního chování.
- Tabulka č. 9 Ke komu se dítě chová agresivně.
- Tabulka č. 10 Činnosti, při kterých se dítě chová agresivně.
- Tabulka č. 11 Obtížnost řešení agresivního chování.
- Tabulka č. 12 Komunikace s dítětem při řešení agresivního chování.
- Tabulka č. 13 A Způsob řešení agresivního chování.
- Tabulka č. 13 Způsob řešení agresivního chování.
- Tabulka č. 14 Konzultace výchovných problémů s rodiči.
- Tabulka č. 15 Prosba rodičů o radu učitelky mateřské školy.
- Tabulka č. 16 A Řešení výchovných problémů ze strany rodičů.
- Tabulka č. 16 Řešení výchovných problémů ze strany rodičů.
- Tabulka č. 17 Spolupráce mateřské školy s odborníky.
- Tabulka č. 18 Znalost literatury na téma agresivní chování dětí.
- Tabulka č. 29 Účast na seminářích zabývajících se agresivním chováním dětí.
- Tabulka č. 20 Osvědčené metody při řešení agresivního chování.
- Tabulka č. 21 Předcházení či eliminování agresivního chování.
- Tabulka č. 22 A Hry na zklidnění a zvládnání agresivity.
- Tabulka č. 22 Hry na zklidnění a zvládnání agresivity.

Tabulka č. 23 Projekt na snižování nebo prevenci agresivity.

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Milé paní učitelky mateřských škol,

studuji obor učitelství pro mateřské školy na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. V rámci realizace bakalářské práce na téma Projevy agresivního chování u dětí předškolního věku provádím dotazníkové šetření mezi mateřskými školami v Zlínském kraji. Obracím se na Vás s prosbou o vyplnění níže uvedeného dotazníku. Dotazník je anonymní, poslouží pouze ke studijním účelům.

Za vyplnění dotazníku předem děkuji. Aneta Klabačková.

Odpovědi kroužkujte, můžete zaznamenat i více odpovědí na jednu otázku.

1) Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

- Středoškolské vzdělání s pedagogickým zaměřením
- Středoškolské vzdělání jiného zaměření
- Vyšší odborná škola s pedagogickým zaměřením
- Vyšší odborná škola bez pedagogického zaměření
- Vysoká škola s pedagogickým zaměřením
- Vysoká škola jiného zaměření

2) Délka Vaší praxe v mateřské škole je v rozmezí:

- 0 – 5 let
- 5 – 10 let
- 10 – 15 let
- Více než 15 let

3) Máte ve třídě dítě, které se projevuje agresivním chováním?

- ANO
- NE

- **Pokud jste odpověděli na otázku č. 3 NE, nepokračujte v dotazníku!**

4) Kolik dětí s projevy agresivního chování máte ve třídě?

- 1 dítě
- 2 děti
- Jiná odpověď (prosím doplňte) _____

5) Jde spíše o chlapce nebo dívky? Uved'te počet. (příklad: 2 dívky 1 chlapec)

6) Do jakého věkového rozmezí patří? (Pokud máte více dětí v jiném věkovém rozmezí, můžete zakroužkovat více odpovědí.)

- 3 – 4 let
- 5 – 6 let
- 7 let

7) S jakými projevy agresivního chování se u dětí setkáváte?

- Jedná se o útočné (fyzické) jednání vůči druhému jedinci
- Útočné (verbální) jednání vůči druhému jedinci
- Nadávky, neslušná slova
- Rozbíjení hraček, rozhazování, shazování věcí
- Vztekání, odmlouvání, pláč
- Výsměch, posmívání
- Jiná odpověď (prosím doplňte) _____

8) S jakým nejsilnějším projevem agresivního chování jste se u dětí setkala? (Prosím doplňte konkrétní situaci.)

9) Ke komu se dítě chová agresivně?

- K rodičům
- K sourozencům
- K pedagogům
- K vrstevníkům
- K hračkám
- K zvířatům
- Jiná odpověď (doplňte) _____

10) V jakých činnostech nebo situacích se u dětí nejčastěji projevuje agresivní chování?

- Příchod do MŠ (loučení s rodiči)
- Při volné hře
- Při řízené činnosti
- Při hygieně
- Při jídle
- Při oblékání v šatně
- Při pobytu venku
- Při odpoledním klidu
- Jiná odpověď (doplňte) _____

11) Je pro Vás obtížné řešit agresivní chování?

- Ano, je to obtížné, nevím si rady
- Ano, je to obtížné, ale dokážu situaci řešit
- Není to obtížné, nedělá mi to problémy
- Jiná odpověď (prosím dopleťte) _____

12) Jakým nejčastějším způsobem komunikujete s dítětem při řešení agresivního chování?

- Uděláš to tak... nebo tak...? Můžeš si vybrat.
 - Příklady:
 - *Budeš hodný nebo zlý?*

- Ty zase
 - *Zase si ublížil kamarádovi?!*
 - *Už zase si zlobil?!*

- Měl/a by sis uvědomit, že...
 - *Není správné ubližovat kamarádům, myslíš si, že když se budeš takhle chovat, budeš mít nějaké kamarády? Nikdo se s tebou nebude chtít kamarádit.!*

- Tohle si udělal/a špatně!
 - *Dneska ses choval špatně.*

- Já (někdo) kvůli tobě...
 - *Kvůli tobě mě rozbolela hlava a to proto, že si tak hlučný.*
 - *Ty mě jednou utrápíš.*

- Nedělej to, nebo se ti stane...!
 - *Neubližuj svým kamarádům, nebo zůstaneš sám.*
 - *Jestli se neuklidníš, tak to na tebe požaluju mamince.*

- Potřebuji, aby...Očekávám, že... Pomohlo by, kdyby...
 - *Pro příště, bych chtěla, aby to, na čem se dohodneme, platilo.*
 - *Pomohlo by, kdyby ses šel svému kamarádovi omluvit.*
 - *Očekávám, že už takové chování nevidím.*

- Z tebe jednou vyroste...
 - *Z tebe jednou vyroste padouch a nikdo tě nebude mít rád.*
 - *Rosteš pro kriminál.*

- Co s tím uděláš (uděláme)? Co navrhuješ (navrhujete)?
 - *Poradíme se o tom hned nebo budeme chvilku přemýšlet, jak by se to dalo vyřešit?*
 - *Jak si představuješ, že to funguje?*
 - *Myslíš si, že ses zachoval správně?*

- On/ona je takový/á...
 - *Honza je hodně agresivní, pořád někomu ubližuje.*
- Udělej...
 - *Omluv se!*
- Okamžitě běž a udělej...!
 - *Okamžitě přestaň ubližovat svému kamarádovi!*
- Přestaň..., nebo...! Běda, jestli...!
 - *Přestaň už házet s tím pískem po ostatních, nebo tě plácnu.*
 - *Než napočítám do pěti, ať jste v klidu.*
 - *Jestli se okamžitě neomluvíš, nepůjdeš odpoledne ven.*
- Vidím (slyším), že...
 - *Viděla jsem, že si praštil svého kamaráda.*
 - *Slyším, že se hádáte.*
- Křik (zvýšení hlasu)
- Podívej se na..., vezmi si příklad z...
 - *Janičko, ty se dneska nedobrá, podívej se na Mirka, jak je hodný.*
- Já pro tebe..., a ty...
 - *Já jsem pro vás nachystala program plný her a zábavy a vy se mně tak zlobíte?*
- Ty snad chceš...? Copak ty nechceš...?
 - *Ty snad chceš, aby tě nikdo neměl rád?*
 - *Ty nevíš, že nemáš ubližovat svým kamarádům?*
- Je..., je potřeba... Tohle děláme (tak a tak)... Pomůžte, když...
 - *Když někomu ublížíme a chceme se s ním zase usmířit, pomůžte, když se omluvíme.*
- Ty jsi ale...
 - *Vy snad nejste ani děti, chováte se jak zvířátka.*
- To je náš génius! To ses teda vyznamenal!

- *Romane, to ses teda vyznamenal, ubližovat mladším dětem, to je teda ostuda.*
- Jirko...! (Dvě slova)
 - *Žádné nadávky!*
- Jiná odpověď (prosím doplňte)_____

13) Při řešení agresivního chování nejčastěji používáte?

- Děti potrestám (prosím vyberte, jak)
 - *Na dítě se zlobím*
 - *Dítěti pohrozím*
 - *Dítě štípnu*
 - *Dítěte si chvílí nevšímám*
 - *Dítěti dám pohlavek*
 - *Dítě plácnu po zadku*
 - *Zvýším hlas*
 - *Dítěti plácnu pravítkem přes ruky*
 - *Dítěti zakážu hru s oblíbenou hračkou, zakážu oblíbenou činnost*
 - *S dítětem zatřesu*
 - *Dítě stojí na hanbě*
 - *Dítě, se např. nezúčastní hry*
 - *Dítě udělá pár kliků, žabáků...*
 - *Na dítě se mračím*
 - *Na dítě zakřičím*
 - *S dítětem nemluví*
 - *Úklid*
 - *Dětem dám nějakou činnost, kterou nerady dělají*
 - *Dítěti cvrnknu do ucha*
 - *Jiná odpověď (prosím doplňte)_____*
- S dětmi si promluví o problému v komunitním kruhu.
- Dětem vysvětlím možné důsledky špatného chování a následně vyžaduji omluvu.
- Dětem vysvětlím možné důsledky špatného chování, omluvu po dítěti nevyžaduji.
- Po dítěti vyžaduji hlavně omluvu. Řeknu dítěti, co se mi nelíbilo, co nebylo správné, ale následně mu řeknu, co se mi líbilo tzv. pozitivní pokárání.
- Jiná odpověď (prosím doplňte)_____

14) Konzultujete výchovné problémy dětí s rodiči?

- ANO
- NE
- NĚKDY

15) Stalo se Vám, že by za Vámi přišel rodič s prosbou o radu při řešení výchovných problémů?

- ANO
- NE
- NEVÍM

16) Snaží se rodiče nějakým způsobem výchovné problémy řešit?

- Problémy řeší trestem a to: (prosím zakroužkujte, o který trest se jedná)
 - *Fyzickým (pohlavek, výprask rukou, výprask předmětem, rána pravítkem, třesení, stoj na hanbě, klečení po delší dobu*
 - *Psychickým (zlost, křik, výhružky, odměřené chování k dítěti, výčitky)*
 - *Zákazem oblíbené činnosti (zákaz oblíbené hračky, činnosti)*
 - *Nucení k neoblíbené činnosti (úklid hraček, pracovní list...)*
- Problémy řeší vysvětlením důsledků špatného chování a následná omluva
- Problémy řeší vysvětlením důsledků špatného chování bez omluvy
- Problémy řeší omluvou bez vysvětlení důsledků špatného chování
- Výchovné problémy neřeší
- Nevím, zda výchovné problémy dále řeší
- Jiná odpověď (prosím doplňte) _____

17) Spolupracujete v rámci mateřské školy s nějakými odborníky?

- Pedagogicko-psychologické poradny
- Ústavy výchovné péče
- Dětský lékař
- Psycholog
- Nespolupracujeme s odborníky
- Jiná odpověď (prosím doplňte) _____

18) Znáte nějakou literaturu, která se zabývá agresivním chováním u dětí a jakou?

19) Účastnila jste se nějakého semináře/kurzu, který se zabýval agresivním chováním dětí a o jaký seminář/kurz se jednalo?

20) Máte nějaké osvědčené metody při řešení agresivního chování? Pokud ANO, prosím vypište jaké.

21) Snažíte se nějakým způsobem předcházet či eliminovat agresivnímu chování u dětí, pokud ANO doplňte jakým způsobem?

22) Používáte nějaké hry na zklidnění a zvládání agresivity?

- Ano používám. Jedná se nejčastěji o hry: (prosím zakroužkujte typ her, které používáte)
 - *Pohybové*
 - *Sociální*
 - *Klidové*
 - *Závodivé*
 - *Dramatické*
 - *Jiné (prosím doplňte)* _____
- Nepoužívám takové hry
- Neznám takové hry
- Jiná odpověď (prosím doplňte) _____

23) Máte ve Vaší MŠ vytvořený nějaký projekt na snižování nebo prevenci agresivity?

- Ano máme (prosím uveďte jaký) _____
- Ne nemám